

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
Государственное образовательное учреждение
«ХУДЖАНДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АКАДЕМИКА БОБОДЖОНА ГАФУРОВА»**

На правах рукописи

УДК-7А6.1
ББК.75.81
Х – 691

ХОДЖАЕВА АЗИЗАХОН ХАКИМОВНА

**РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ФЕРГАНСКОЙ
ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ЗОНЫ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН И ВОПРОСЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени кандидата
географических наук по специальности 25.00.24 - Экономическая,
социальная, политическая и рекреационная география

Душанбе – 2023

Диссертация выполнена на кафедре экономической географии и демографии Государственного образовательного учреждения “Худжандский государственный университет (ХГУ) им. академика Бободжона Гафурова”

Научный руководитель: **Диловаров Рахматшо,** кандидат географических наук, доцент, Заслуженный работник РТ

Официальные оппоненты: **Дунец Александр Николаевич,** доктор географических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической географии и картографии Алтайского государственного университета;

Гадоев Шерали Давлатович, кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой географии и туризма Кулябского государственного университета им. А. Рудаки

Ведущая организация: Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана

Защита диссертации состоится «20» апреля 2023 г. в 11⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA–058 при Таджикском государственном педагогическом университете имени Садриддина Айни (Республика Таджикистан, 734003, г. Душанбе, проспект Рудаки, 121). С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни и на сайте www.tgpu.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2023 г.

Ученый секретарь диссертационного совета, кандидат экономических наук, доцент
Джураев А.Д.

I. ВВЕДЕНИЕ

Актуальность и необходимость проведения исследований по теме диссертации.

Туризм и рекреация для современных условий экономики Республики Таджикистан (РТ) являются одними из наиболее перспективных направлений развития. По состоянию на 2019 г. (до начала пандемии) в структуре современной мировой экономики доля туризма в валовом внутреннем продукте (ВВП) составляла 10,4%. В мире существуют страны, где основную часть ВВП составляют именно доходы, полученные за счёт туристической деятельности.

Положительный экономический эффект от развития туристической отрасли в Таджикистане в целом непременно положительно скажется и на его регионах. Однако для достижения максимального эффекта необходимо проведение оценки ресурсов и туристско-рекреационного потенциала (ТРП) в республике на региональном уровне. В нашем случае речь идёт об административной Согдийской области, которая географически находится в западной части Ферганской долины и на основе нижеизложенных в текущем исследовании доводов, относится нами к Ферганской туристско-рекреационной зоне (ТРЗ) РТ.

Современный уровень развития производительных сил в Ферганской ТРЗ требует решения множества вопросов по совершенствованию и выявлению новых форм территориальной организации отраслей народнохозяйственного комплекса республики, в том числе и туризма. Данная ТРЗ, по сравнению с другими зонами республики, обладает уникальными природно-климатическими, историко-культурными и социально-экономическими ресурсами на фоне одного из самых больших показателей плотности населения.

В ходе работы над настоящим исследованием мы обнаружили отсутствие общей парадигмы развития туризма в регионе. Местное население и внешние мигранты для своего отдыха выбирают объекты, о которых узнали понаслышке или из других источников. Также существует ряд проблем, связанных с оценкой определяющих факторов при выборе туристами для посещения той или иной территории зоны, а также определения особенностей и различий на геоморфологических и антропогенных уровнях, масштабах и в направлениях туристско-рекреационного природопользования.

В связи с этим, существует необходимость изучения и обобщения современных теоретических и практических аспектов использования ресурсного потенциала перечисленных выше геоморфологических и антропогенных объектов.

При этом позиционирование региона по отношению к поставщикам туристов и рекреантов (Узбекистан, Казахстан, Кыргызстан, Афганистан,

Россия и др.), а также его расположение на транзитных путях государств (Худжанд-Узбекистан-Худжанд, Казахстан-Худжанд, Кыргызстан-Худжанд, Худжанд-Афганистан и т.д.) может служить в качестве критерия, лимитирующего, либо способствующего привлечению туристов.

По нашему мнению, научно-обоснованная территориальная организация туристско-рекреационной деятельности (ТРД), как фактора рационального использования ресурсного потенциала разнородных туристско-рекреационных ресурсов (ТРР) территории Ферганской ТРЗ, может стимулировать общее социально-экономическое развитие тех из них, которые в туристско-рекреационном отношении развиты слабо.

Исходя из этого, актуальность географического анализа составляющих туристско-рекреационного ресурсного потенциала (ТРРП) и территориальной организации ТРД в Ферганской ТРЗ (Западной части Ферганской долины) будет определяться цепочкой факторов: выявление ресурсов и их пригодности для определённых видов, типов рекреации; сохранность рекреационных качеств объектов; развитие новых направлений туристско-рекреационной деятельности и т.д., до сего времени мало или вовсе не изученных.

Степень разработанности проблемы.

Большой научный вклад в исследование территориальной организации типов и видов туристско-рекреационной деятельности внесли советские и российские учёные: А.Ю. Александрова, М.Б. Биржаков, Ю.А. Веденин, А.В. Дроздова, И.В. Зорина, В.А. Квартальнов, Л.Ю. Мажар, В.П. Максаковский, Н.С. Мироненко, Д.В. Николаенко, В.С. Преображенский, И.Т. Твердохлебов и другие учёные, работы, которые стали теоретической основой диссертационного исследования.

До них в конце XIX – начале XX вв. на территории Северного Таджикистана, в частности, в Зеравшанской и Ферганской долинах, русскими учёными-путешественниками проводились исследования в области географии. Следует отметить И.В. Мушкетова, Н.А. Северцова, А.П. Федченко, которые заложили основу развития туризма и рекреационной деятельности.

На научной основе впервые исследования Ферганской долины начались в 1841 г. с экспедиции «Миссия инженера Бутенёва в Бухаре» и продолжились географом В.Н. Ханиковым, горным инженером М.М. Богословским и натуралистом А. Леман.

Экспедиция собрала богатый и разнообразный материал о топографии исследуемой территории, его ресурсах, строении гор, о растительном и животном мире.

В последующие годы Ферганскую долину изучали гляциологи А.П. Федченко, Д.Л. Иванов, Г.Д. Романовский, топографы Л.К. Сокес, И.В. Мушкетов, ботаник А.Э. Регель и др.

Большое научно-практическое значение для развития туризма имела Таджикско-Памирская комплексная экспедиция АН СССР (1928-1933 гг.).

В Советское время и в годы государственной независимости РТ отдельные аспекты территориальной организации туризма и рекреационных ресурсов рассмотрены в работах таджикских учёных: К.Ш. Джураева, Х.М. Мухаббатова, У.И. Муртазаева, А.Дж. Джураева, Р.Д. Диловарова, М.А. Азимовой, Ш.Д. Гадоева, Х.Э. Карамхудоева, Н.В. Пивоваровой, З.Р. Бегматова, Д.Н. Ерова, М.И. Кадыровой, Д.Ш. Сангинова, У.А. Сафарова, М.С. Собирова, З.С. Султанова, Х.У. Умарова, Н.Х. Хоналиева, М.Н. Нурназарова и др.

Однако монографических и диссертационных работ, посвящённых глубокому исследованию природно-туристических ресурсов касательно территориальной организации типов туризма и туристско-рекреационного районирования именно в этой зоне, до сих пор не имеется.

Представленная диссертационная работа является первой попыткой комплексного изучения территории с целью территориальной организации туризма и рекреационной деятельности в этой физико-географически и геоморфологически сложной территории Ферганской зоны РТ.

Объект исследования – туризм и рекреация в РТ.

Предмет исследования – туристско-рекреационные ресурсы и потенциал Ферганской ТРЗ, географически занимающей западную часть Ферганской долины, а административно Согдийскую область Республики Таджикистан.

II. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования - изучение, анализ и обобщение туристско-рекреационного потенциала (ТРП) разнородных территорий Ферганской ТРЗ РТ для предложения типов, специализации и районирования туристско-рекреационной деятельности (ТРД)

Задачи исследования:

– изучить теоретические и методологические подходы существующих методик экономико-географического анализа проблем территориального формирования и функционирования территориальных в целом и региональных туристско-рекреационных систем, в частности, западной части Ферганской зоны, как географической основы Ферганской ТРЗ РТ;

– рассмотреть основы содержания территориальной организации туризма и рекреационного хозяйства Ферганской ТРЗ;

– проанализировать природные туристско-рекреационные ресурсы Ферганской ТРЗ РТ;

– исследовать культурно-исторические рекреационно-туристические ресурсы Ферганской ТРЗ РТ;

- рассмотреть социально-экономические ресурсы, как факторы развития туристско-рекреационной деятельности Ферганской ТРЗ;
- определить типы туристско-рекреационных территорий Ферганской ТРЗ;
- проанализировать типы ТРД Ферганской ТРЗ;
- провести туристско-рекреационное районирование Ферганской ТРЗ.

Для выполнения диссертационного исследования применялись следующие **методы**: сравнительно-географический, статистический, анализа и синтеза, картографический, математический и исторические методы.

Этапы исследования. На первом этапе - в 2008-2018 гг. были выполнены экспедиционные исследования объектов: санаториев «Зумрад», «Хаватаг», «Истаравшан», Каттасайское водохранилище, дома отдыха «Таджикское море», санаториев «Бахористон», «Шифо» и иных социально-экономических объектов зоны. На втором этапе проведена подготовка предложений по экономико-географическому обеспечению и сопровождению территориальной организации туристско-рекреационной деятельности (2019-2020 гг.), на третьем этапе проведено обобщение и обработка полученных материалов, оформление кандидатской диссертации (2021-2022 гг.).

Теоретико-методологическую базу диссертационной работы составили научные представления советской, российской и таджикской современной рекреационной социально-экономической географии, отражённые в трудах Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебова, Д.В. Николаенко, Ю.А. Александровой, И.В. Зорина, В.А. Квартального, В.С. Преображенского, Ю.А. Веденина, К.Ш. Джураева Х.М. Мухаббатова, У.И. Муртазаева, Р. Диловарова, М. Собирова, Н. Хоналиева, Х.М. Саидмурадова, Р.Б. Нарзикулова и др.

Методологически исследование выстроилось на анализе и синтезе комплексного подхода к изучению обозначенной проблемы с целью выявления особенностей туристско-рекреационных систем на различных пространственных уровнях Ферганской туристической зоны.

Информационной базой исследования послужили:

- 1) нормативные и законодательные документы Согдийской области по развитию ТРД, а также статистические материалы Согдийского областного статистического управления и областной периодической печати;
- 2) описание, анализ и оценка геоландшафтов (долины рек, террасы, оазисы, котловины, горно-долинные территории, природно-климатические, минерально-лечебные, грязелечебные, водные и иные ресурсы);

3) оперативные данные, собранные автором в процессе экспедиционных исследований изучаемой территории и туристско-рекреационных объектов на ней в течение 2008-2018 гг.

Научная новизна диссертационного исследования.

В диссертации осуществлена попытка формирования концепции рекреационного природопользования в условиях Северного Таджикистана, которой до настоящего времени не существовало.

Установлены правила и принципы улучшения деятельности туристических объектов, как естественного, так и антропогенного происхождения в интервале высот от 300 до 3500 м. абс. с объединением туристических объектов в рамках восьми кластеров туристско-рекреационных территорий (ТРТ). Кластерная организация была проведена в следующих направлениях: Центр (Худжанд); Северо-восток – Ашт; Восток – Канибадам, Исфара; Запад – Сырдарья, Истаравшан, Шахристан, Туркестан.

На основе использования выявленного ресурсного потенциала ТРТ в Ферганской ТРЗ в условиях «горно-долинного», «котловинного», «оазисного», «террасного» и «аквального» положения впервые выполнено туристско-рекреационное районирование исследуемого региона. По его итогам возможна оптимизация рекреационного природопользования на территориях слабо развитых в рекреационном отношении районов.

Проведение и организация исследования территориальных комплексов была построена по природно-ресурсным объектам: террасам, котловинам, оазисам, что позволило выявить отличительные особенности исследуемой территории для формирования ТРД

Теоретическая значимость исследования обуславливается важностью сформулированных в диссертации научных обобщений и основных выводов в части аспектов формирования ТРТ, их типов и формата районирования территории равнинно-предгорного типа и выражается его направленностью на разработку научных основ рекреационного природопользования на равнинно-предгорных территориях Северного Таджикистана.

Практическая значимость исследования заключается в том, что:

а) положения и выводы исследования могут быть использованы государственными и негосударственными структурами, функционирующими в сфере территориальной организации туризма и рекреационной деятельности;

б) основные рекомендации по развитию типов туризма и территориальной организации рекреационной деятельности, а также совершенствованию типов и видов туризма могут быть использованы при разработке стратегий и программ развития туризма и рекреационной деятельности в Согдийской области;

в) впервые проведённое туристско-рекреационное зонирование туристских территорий, типов туризма и районирование территории Ферганской зоны может иметь большое научно-практическое значение, научно-справочный и методологический характер для территориального совершенствования ТРД в республике.

Достоверность результатов диссертации. Определяется правильностью постановки задач, исходных методических положений, совместимостью используемого набора методов с темой исследования, задачами и личным опытом автора, сопоставлением некоторых результатов, полученных на основе данных других исследователей, кандидатских диссертаций и докладов на научно-практических конференциях различного уровня и в публикациях. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Содержание диссертации соответствует паспорту научной специальности 25.00.24 - Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география, утверждённому Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан. Раздел 11. Территориальная организация и размещение отдельных отраслей хозяйства, других сфер человеческой деятельности, в частности в сфере услуг.

Личный вклад автора выразился в реализации комплексного подхода к изучению обозначенной проблемы с целью выявления особенностей туристско-рекреационных систем на различных пространственных уровнях Ферганской ТРЗ.

Он заключается в разработке и коррекции методики исследований, изучении и анализе литературы по выявлению и оценке ресурсной базы туризма, формированию рекреационных хозяйств, сборе и обработке материалов проведённого типологического районирования, составлении туристско-рекреационных учебных программ, формулировании выводов и практических предложений по диссертации, подготовке публикаций. Конечным результатом явились следующие моменты:

1. Произведён многофакторный анализ ресурсного потенциала развития туризма в исследуемом регионе;

2. Выявлены и описаны ведущие ресурсы Ферганской ТРЗ: природные, культурно-исторические (познавательные) и социально-экономические;

3. Определены формат, масштабы и содержание территориальной организации ТРД;

4. Предложены восемь типов ТРТ и шесть видов рекреационных комплексов;

5. Выполнено ТРР западной части Ферганской зоны РТ, выявившее в нем четыре подрайона.

Положения, выносимые на защиту:

1. Природно-географические ресурсы, факторы и геоландшафтные особенности, влияющие на территориальное развитие туризма и рекреационной деятельности в Ферганской зоне, имеют различную форму и направленность. Их анализ является составной частью для обоснования приоритетных направлений развития типов и видов ТРД исследуемой территории.

2. Использование комплексного подхода к изучению, анализу и оценке ресурсного потенциала гор, оазисов, котловин и водохранилищ являются востребованным инструментом для территориальной организации и выявления полноценной картины возможностей определения оптимальных путей их использования в сфере туризма и рекреационной деятельности Ферганской зоны РТ.

3. Особенности развития типов и видов туризма, характерные для Ферганской зоны: пляжно-купальный, туризм с целью отдыха и развлечений, лечебно-оздоровительный, познавательный, деловой (бизнес-путешествия), экологический туризм и рекреация в целях активного отдыха, сельский и этнотуризм, являются новыми видами местного и международного туризма в исследуемом регионе.

4. Типологическое изучение и картирование рекреационных зон и наиболее популярных маршрутов путешествий и видов рекреационной деятельности обобщены и территориально закреплены в видах туристско-рекреационного районирования Ферганской зоны РТ.

Апробация и внедрение результатов исследования.

Основные положения исследования были изложены в докладах на международных и республиканских научно-практических конференциях в 2018-2021 гг. в городах Худжанд и Душанбе.

Результаты исследования обсуждались и получили одобрение на ежегодных заседаниях профессорско-преподавательского состава ХГУ им. академика Б. Гафурова и используются в учебном процессе при чтении лекций и проведении лабораторно-практических занятий по проблемам территориальной организации туризма.

По теме диссертационного исследования опубликовано 20 работ, в том числе 6 публикаций в изданиях, аннотированных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 14 статей в материалах конференций.

Структура и объём работы. Диссертация состоит из введения, 3 глав и выводов по ним, заключения и списка использованной литературы (240 наименований). Она изложена на 212 страницах компьютерного текста, содержит 15 таблиц, 22 рисунка.

III. СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обоснована актуальность темы и описана степень ее разработанности, сформулированы цели, задачи, объект, предмет и методология исследования, отражены научная новизна, теоретическая и практическая ценность полученных результатов, приведены данные о реализации, апробации и публикациях результатов работы.

В первой главе «Научно-теоретические аспекты исследования туристско-рекреационного потенциала» производится систематизация основных понятий предметной области, рассматриваются сущность, содержание и особенности проблем, связанных с исследованием ТРП.

В географической науке понятия «рекреационный ресурс» и «рекреационный потенциал» имеют различное значение, оценку и подходы к изучению.

В основе характеристик туристических ресурсов лежит их разделение по методу оценки. Однако данный подход не исключает более детальное деление каждого из классов (таблица 1).

В основе разделения ТРП территории лежат две основные группы: группа внутреннего потенциала и группа внешнего потенциала. Обе этих группы имеют дополнительную классификацию уже внутри себя (рисунок 1).

Существуют различные подходы для оценки ТРП (рисунок 2).

Но основное их разделение происходит по применяемым методикам оценки, а именно: картографические, статистические, экономические, медико-биологические, эстетические и технологические.

Подавляющее большинство современных методик анализа ресурсного потенциала развития туризма и рекреации сводятся к двум формам оценок: качественной и балльной.

Для решения задач, связанных с методологией комплексной оценки ТРП существуют такие подходы как: рекреационно-географический, геоэкологический, маркетинговый, кадастровый, геоинформационный, кластерный, экосистемный.

ТРП служат местом назначения для лиц, совершающих путешествие, однако имеют и административные границы, что отличает данное понятие от принятого на западе термина «туристическая дестинация».

Ферганская ТРЗ (территория) подразумевает под собой, с географической точки зрения, западную часть Ферганской долины, расположенную в границах РТ, Ферганскую природную зону или границы Кураминской и Туркестанской провинций природного районирования РТ. С административной точки зрения, в рамки Ферганской ТРЗ входят районы севера Таджикистана.

Таблица 1. - Характеристики туристско-рекреационных ресурсов

(составлена автором).

Ресурсы	Метод оценки	Характеристика
Природно-климатические	Картографическая	Оценка ландшафтных условий, показывающая сочетаемость элементов ландшафта, перепадов высот и др.
	Статистическая	Учёт ресурсов и объектов
	Медико-биологическая	Расчёт показателей комфортности климата (гидротермический коэффициент, индекс суровости и др.)
	Эстетическая	Оценка степени эмоционального воздействия на человека (например, балльная оценка живописности ландшафта)
	Технологическая	Оценка возможностей инженерно-строительного освоения территорий
	Экологическая	Наблюдение за загрязнением окружающей среды, негативным воздействием промышленных предприятий
	Экономическая	Определение выгод от использования ресурсов
Историко-культурные	Статистическая	Учёт объектов
	Эстетическая	Оценка степени эмоционального воздействия на человека
	Технологическая	Определение технологической пригодности и безопасности использования
	Экономическая	Определение выгод от использования ресурсов
Социально-экономические	Статистическая	Учёт объектов
	Технологическая	Оценка возможностей инженерно-строительного освоения территорий
	Экономическая	Определение выгод от использования ресурсов

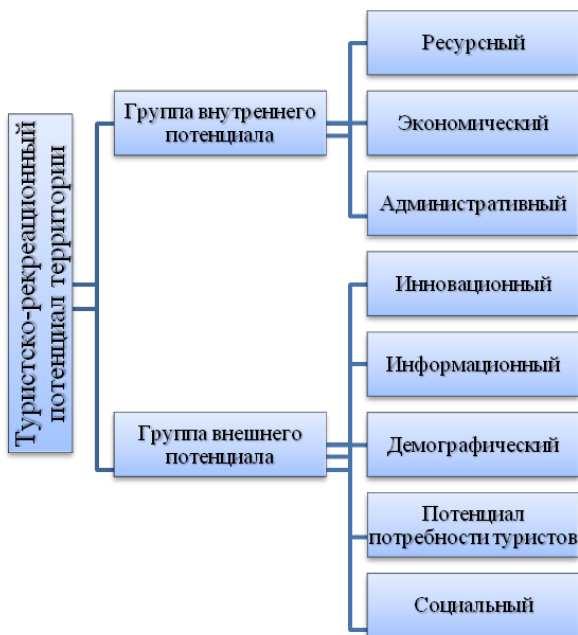

Рисунок 1 – Классификация ТРП территории (разработана автором).

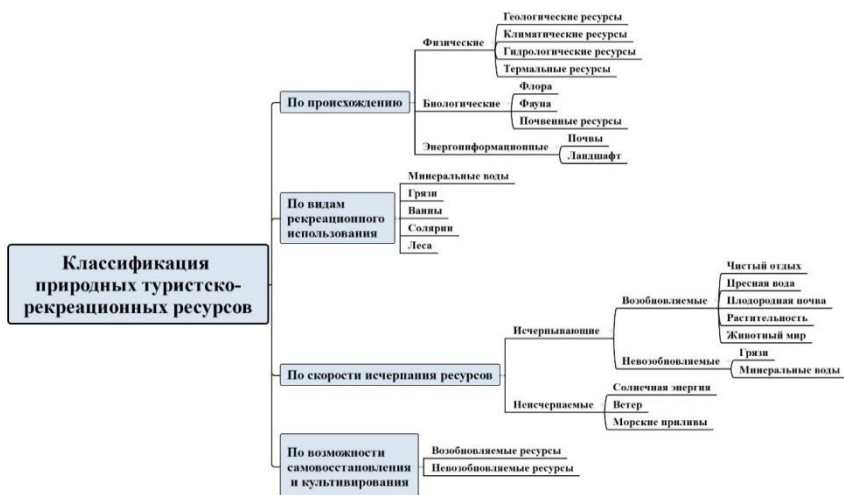

Рисунок 2 - Классификация природных ТРП (разработана автором).

В Ферганской ТРЗ имеется более 150 рекреационных территорий, которые по своим природно-климатическим условиям и историко-культурным объектам могут быть использованы в качестве зон отдыха и туризма.

В текущем исследовании к Ферганской ТРЗ мы относим восемь районов:

1. Худжандский оазис – центр туризма, площадь 285 км², население 181600 чел.;
2. Истаравшанская котловинная ТРТ, площадь 134 км², население 252 тыс. чел.;
3. Шахристанская котловинная ТРТ, площадь 1140 км², население 43700 чел.;
4. Исфаринская оазисная ТРТ, площадь 832 км², население 274 тыс. чел.;
5. Канибадамский оазисный ТРТ, площадь 829 км², население 211 тыс. чел.;
6. Оксуконская аквально-грязелечебная ТРТ, площадь 8,9 км², население 162 тыс. чел.;
7. Сырдарьинская антропогенно-аквальная ТРТ, площадь 2620 км², население 280 тыс. чел.;
8. ТРТ - Туркестанский хребет, площадь 6,8 тыс. км², население 16,8 тыс. чел.

Ландшафтные ресурсы территории Ферганской ТРЗ следует оценивать по их совокупности: комфортности котловин, оазисов, озер, террас, акваторий, привлекательности (экзотичности) природных территорий, уникальности и эстетическим достоинствам имеющихся оздоровительных и лечебных факторов долин, предгорных и горных ландшафтов (рисунок 3).

Привлекательные туристско-рекреационные объекты на исследуемой территории: долины, озера, оазисы, котловины, горы, водно-климатические ресурсы носят очаговый островной характер, каждый из которых имеет свои рекреационные возможности использования [5-А]. Они оказывают существенное влияние на территориальную организацию типов и видов туризма и рекреационной деятельности автономно, без влияния друг на друга и обладают определенной привлекательностью для туристов и рекреантов.

Особую группу рекреационных объектов представляют минеральные водные источники, водохранилища, горные хребты, историко-культурное достояние народа, которые при территориальной организации и развитии туризма и рекреации являются местами тяготения рекреантов.

Рисунок 3 – Природные ландшафты Северного Таджикистана.

Легенда	Описание
Равнинно-возвышенные, предгорные и низкогорно-равнинные пустынно эфемеровые (320 - (400) 600 м), ((400) – 600 - 900 м) территории	
1	Болотные из болотных трав, на дне зеленых водоёмов с невысоким уровнем воды.
2	Низкотравные и мятлико-осачковые с ксерофитными многолетниками на пролювиально-аллювиальной террасе. Почвы светлые серозёмы - 320-600 м.
3	Песчаные пустыни с крупнотравом на полузакрепленных песках неизменных равнин и юганы на слаборасчлененных террасах гряд. Почвы серо-бурые. Большая часть территории пригодна под посевы сельскохозяйственных культур при наличии орошения.
4	Карабарчковые и сарзанаковые пустыни на наклонных равнинах у подножия склонов гор. Почвы солончаковые, частично серо-бурые.
5	Антропогенные по аллювиальным и пролювиально-аллювиальным неизменным равнинам, слабо и среднерасчлененным. Посёлки, города, посевы и сады.

6	Полынные пустыни с полынью согдианской по конусам выноса. Почвы светлые серозёмы 400-556 м.
7	Соляново-полынные пустыни из согдианской полыни по пролювиальным слабонаклонным плоским неизменным равнинам.
8	Антропогенные на пойменных и надпойменных террасах рек. Растительность –эфемерово-полынная, с остатками пустыни, низкотравные, с участками крупнозлаковых полусаванн. Почвы сероземы светлые. Возделываются субтропические культуры и возможны богарные культуры.
9	Скалы и осыпи на пестроцветных склонах. Растительность разреженная, с преобладанием ксерофитных мелколиственных и часто колочих кустарников. Почвы примитивны и не полно развитые, богаты гипсом. Земли бросовые.
10	Ксерофитный редколесный шибляк на слабоволнистых, холмистых и пологих склонах гор. Почвы серозёмы, серо-бурые и светло-типичные.
Низкогорно-среднегорные лесостепные (900-3000 м)	
11	Ксерофитный редколесный шибляк на слабоволнистых, холмистых и пологих склонах гор. Почвы серозёмы, серо-бурые и светло-типичные.
12	Крупнозлаковые и луковично-ячменные на подножиях гор (900-1500 м - южная макроэкспозиция) и на наклонных холмистых рельефов (1500-1700 м - северная макроэкспозиция) предгорий. Почвы сероземы темные. Возможны использования под богарные и поливные посевы.
13	Антропогенный, с участками крупнозлаковых полусаванн на равнинах и крупных конусах выноса и горных долин. Поселки, посевы, сады. Почвы сероземы темные и типичные. 600-1500 м.
14	Ксерофитный ландшафт, на слабоволнистых, холмистых и пологих склонах гор, смешанные насаждения (1500-1700 м). Почвы темные сероземные. Пастбища, источники древесины и лекарственного сырья.
15	Арчевые леса с непрерывным чередованием арчевников в комплексе с типчаковыми степями на горные светло-коричневые почвы с сочетанием горных почв арчевых лесов.
16	Степной из типчака в сочетании с разнотравно-злаковыми полынниками. В северной макроэкспозиции почвы горные – светло-коричневые, тем временем, почвы в южной макроэкспозиции горные - светло-коричневые с сочетанием горных почв арчевых лесов (2300-3000 м.).

17	Антропогенный ландшафт на пойменных и частично надпойменных террасах рек. Растительность - пустынная, галофитная, низкотравная. Почвы - горные, светло-коричневые в сочетании арчевых лесов. Возделываются субтропические культуры и возможны богарные культуры.
18	Ксерофитный редколесный шибляк, на слабоволнистых, холмистых и пологих склонах гор. Почвы горные, светло-коричневые с сочетанием почвы арчевых лесов.
Высокогорные ландшафты, субальпийский и альпийский пояс	
19	Колочетравные (кузини) и лугово-остепененные в сочетании с типичковыми степями на каменистых склонах. Почвы высокогорные, степные 3000-3500 м.
20	Высокогорный ландшафт с резким рельефом, состоит из непрерывного чередования скал, осыпей, мелкоземлистых склонов. Почвы высокогорные степные. 3500-4000 м.
21	Снежники и ледники, не сплошные. Рельеф резкий. Растительность и почвы отсутствуют.

Необходимо отметить, что с научно-методической точки зрения ресурсный потенциал для территориального развития туризма и рекреационной деятельности в масштабе регионального развития в условиях горно-долинной части Таджикистана с целью развития типов территорий и организации рекреационной деятельности слабо изучен [6-А].

Для практической территориальной организации мы раскрываем функциональные особенности всех типов туристско-рекреационных комплексов территории, хотя они слабо развиты в системе народного хозяйства Ферганской зоны, их ресурсный потенциал изучается впервые для территориальной организации этой отрасли.

Вторая глава «Географические особенности оценки ресурсного потенциала и организации типов туристско-рекреационных территорий» посвящена теоретико-практической стороне изучения природных туристско-рекреационных, культурно-исторических, рекреационно-туристических ресурсов, а также социально-экономических ресурсов Ферганской туристско-рекреационной зоны Республики Таджикистан.

Природные туристско-рекреационные ресурсы (ПТРР) представляют собой одну из основ развития туризма. Основной задачей или функцией ПТРР является их использование в целях восстановления физических и духовных сил человека.

Ферганская ТРЗ РТ представляют собой оптимальное сочетание благоприятных климатических условий, необходимых для развития туризма и рекреации. Ферганская ТРЗ занимает компактную территорию с большими антропогенными оазисными ландшафтами.

В рассматриваемой зоне слабее, чем в других ТРЗ, выражен характер горных геосистем.

Рельеф исследуемой зоны имеет эрозийный характер со сравнительно пологими склонами и занимает выгодное положение для территориальной организации горно-спортивных типов туризма и геотуризма.

Ферганская ТРЗ объединила в себе многовековое историко-культурное наследие, древнейшую культуру, особенности быта, культуру постройки жилья, умение выращивать на небольших горных территориях рекордные урожаи зерновых, фруктов и овощей.

В Ферганской ТРЗ имеются значительные трудовые, инфраструктурные и финансово-инвестиционные элементы социально-экономических ресурсов для организации, развития и осуществления ТРД. Организуются новые и расширяются возможности уже имеющихся ресурсов (рисунок 4).

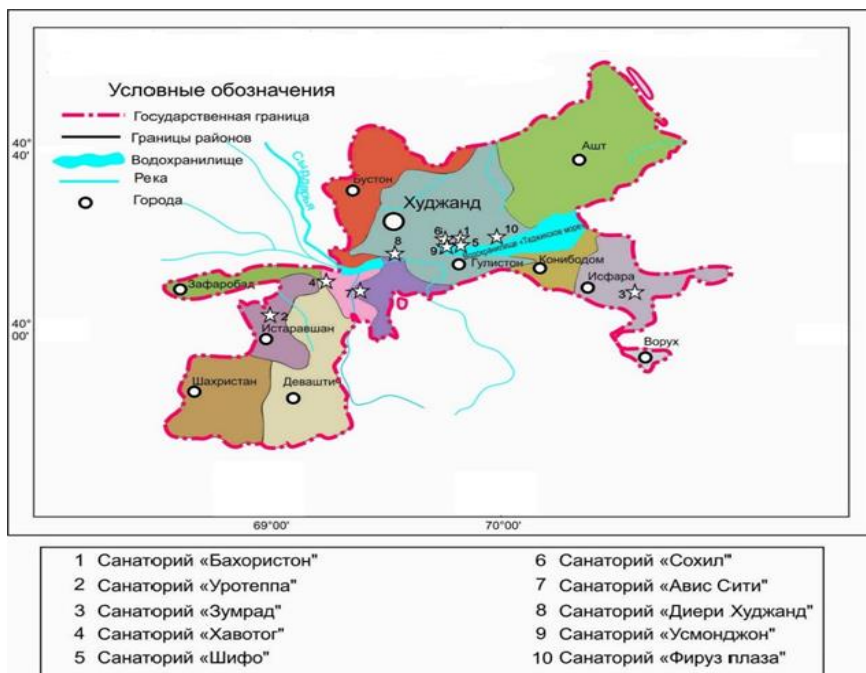

Рисунок 4 – Размещение оздоровительных учреждений и баз отдыха Ферганской зоны РТ. (разработана автором).

На перечисленных оздоровительных учреждениях исследуемой зоны чаще всего практикуется достижение оздоровительных и лечебных целей (рисунок 5).

1. Услуги по лечению и оздоровлению - 64%. Любой отдых рекреантов в санаторно-курортном учреждении имеет оздоровительные и лечебные цели и в зависимости от доли лечебной деятельности, здесь можно выделить три вида деятельности:

- оздоровление (климат, отдых, моральное и физическое воздействие);
- лечение в качестве сопутствия, не как основной цели;
- лечение по предписанию врача – медикаментозное лечение, лечебное питание, двигательный режим.

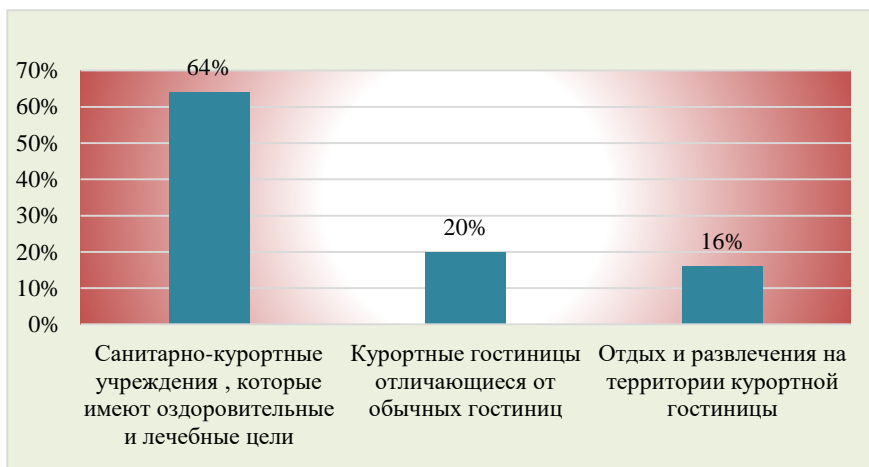

Рисунок 5 – Структура услуг учреждений отдыха на территории туристской зоны. (разработана автором)

2. Услуги по проживанию - 20%. Каждый санаторий в исследуемой зоне включает так называемые «спальные корпуса», которые в современных условиях не отвечают требованиям курортной гостиницы, отличающейся от обычной. Курортные гостиницы должны иметь свою специфику в целях отдыха и развлечений, и требуют к себе большого внимания и высокого уровня обслуживания.

Почти 80% туристских и санаторно-курортных учреждений исследуемой зоны нуждаются в ремонте и реконструкции, обслуживающий персонал не обладает необходимыми профессиональными навыками работы в сфере обслуживания.

3. Услуги по организации досуга - 16%. Во всех санаторно-курортных предприятиях Ферганской зоны данный вид территориальной организации культурного отдыха и досуга недостаточно развит, всего на 16%.

К 10 рекреационным ресурсам западной части Ферганской зоны мы отнесем: линейно-протяжные ресурсы в форме реки Сырдарья и водохранилища «Бахри точик». Площадные ресурсы – озеро Оксукон (Аштский район), месторождения лечебной воды Хаватаг - 35 км северо-западной Худжанда, дворцовый комплекс Панчшанбе в Худжанде.

Ферганская ТРЗ, существующая на основе Согдийской области РТ, способна в значительной мере расширить свой потенциал в данном виде экономической деятельности.

В результате наших исследований в одной из богатых природными, историко-культурными ресурсами и развитой в социально-экономическом плане западной части Ферганской зоны, мы пришли к выводу, что наиболее слабыми звеньями ТРД являются:

- недостаточное целевое изучение ресурсного потенциала для эффективной территориальной организации туризма и рекреационной деятельности в изолированных котловинах, оазисах, правобережной и левобережной части, горно-предгорной территории [б-А];

- несмотря на социально-экономическую важность устойчивого территориального развития туризма, пока ещё недостаточно полно изучена для комплексного и цикличного развития суботраслей туризма цепь: природные ресурсы → историко-культурные памятники → социально-экономические ресурсы → малые рекреационные предприятия → информационное обеспечение → транспортные коммуникации → подготовка кадров для управления туризмом → охрана природы и экологические учреждения;

- малоквалифицированный человеческий потенциал, слабые инфраструктурные подотрасли. В этой связи, каждое туристско-рекреационное предприятие должно иметь чёткий план выхода на социально-экономические результаты с использованием новых, разработанных на местах мер для условий горно-долинной Ферганской зоны;

- необходимо территориальное изучение и освоение новых ТРР в правобережной зоне Таджикского моря и северной части зоны, где имеется природный потенциал (Кураминский хребет, горы Моголтау и Туркестанский хребет) для территориальной организации приключенческого и экологического туризма;

- для широкого вовлечения местных продуктов в сферу туризма и рекреации необходимо создание предприятий туристско-рекреационного характера в промышленных и сельскохозяйственных отраслях с целью

развития аграрного типа туризма и этнотуризма на таких территориях, как Истаравшан, Шахристан, Худжанд, Канибадам, Исфара и Ашт; необходимо расширение строительства турбаз, приютов, туристических и альпинистских лагерей, домов охотников и рыбаков, мотелей, кемпингов. Режим их эксплуатации не должен выходить за установленные пределы (например, гидрологических особенностей) (таблица 2).

Таблица 2. - Оценка (масштабирование) гидрологических особенностей Таджикского моря (составлена автором)

Показатели	Характеристики	Оценка в баллах
Ширина зоны мелководья, м	1-5 м	4
	5-10 м	3
	10-20 м	2
	20-30 м	1
	30-50 м	0
Литология донного грунта в зоне мелководья	песчаный	4
	мелко-гравийный	3
	валунный	2
	глинистый	1
	илистый	0
Число летних дней со среднесуточной температурой воды 18-22°C	80	4
	60-70	3
	50-60	2
	30-50	1
	<30	0
Скорость течения, м/с	0	4
	0-1	3
	1-2	2
	2-3	1
	3	0
Площадь водной прибрежной растительности, % на 1 м периметра воды	0	4
	10	3
	10-20	2
	20-30	1
	>30	0

По нашему мнению, с научно-методической точки зрения наиболее высокий привлекательный эффект имеют краевые зоны Таджикского моря: вода-суша – 4 балла (сильный эффект); поляна-лес (искусственный) – 3 балла (средний эффект); предгорья-горы – 3 балла (средне-слабый эффект).

Отталкивающий эффект производят однородные горные массивы, древесные насаждения в виде однотипных лесополос (защитных) – 2 балла; изрезанные глубокие долины – 1 балл.

Это водохранилище играет большую и самостоятельную роль в территориальной организации туристского общества, представляя собой аквальные территории, используемые населением долины повседневно, как источник пресной воды, продуктов питания, транспортного пути, места для посещения с целью рекреационной деятельности и познания в целях духовного и физического совершенствования, оздоровления и отдыха населения Таджикистана Узбекистана, Кыргызстана.

На побережье Таджикского моря расположены многочисленные санатории, пансионаты, зоны отдыха и рекреации, вдоль берега разбиты разнообразные фруктовые и рекреационные лесные массивы. При изучении водохранилища нами учитывалась познавательная ценность (контрастность, расчлененность) рельефа территории с прилегающими к ней оазисами, котловинами, предгорными равнинами и склонами хребтов, замкнутой Ферганским хребтом на северо-востоке и Кураминским хребтом на северо-западе.

Между хребтами на высоте 300-500 м абс. расположена долина р. Сырдарья. В обе стороны от неё поднимаются покатые предгорные равнины, составляющие основную часть территории ТРЗ Таджикского моря. Здесь интересны также геологические обнажения и др. объекты, обладающие особой привлекательностью с научно-теоретической точки зрения.

Третья глава «Территориальное формирование и совершенствование типов туристско-рекреационной деятельности и ее районирование» посвящена исследованию типов туристско-рекреационных территорий Ферганской ТРЗ, происходящей в их рамках ТРД и ТРР Ферганской ТРЗ.

В работе выделяются шесть видов рекреационных комплексов в зависимости от их функционального назначения и уровня специализации туристско-рекреационных территорий и восемь ТРТ.

В территориально-экономическом плане туристские ресурсы выступают, как факторы территориальной организации видов и типов ТРД Ферганской ТРЗ.

Мы склонны разделять типы и виды туризма, а также ресурсы рекреационной деятельности на две категории – непосредственные и косвенные.

Основными типами ТРД явились следующие виды туризма: экологический, сельский, (аграрный), этнографический, лечебно-оздоровительный, спортивный и деловой.

Каких-либо резких неравномерностей в размещении объектов туризма на исследуемой территории и сезонности их функционирования не выявлено.

Согласно данным ВТО, начиная с 2010 г. количество прибывающих туристов на территорию РТ неуклонно росло. За период с 2010 по 2019 г. количество внешних туристов в республику увеличилось более чем в семь раз.

Опираясь на теоретическую часть настоящего исследования, а также учитывая результаты изучения широкого перечня научных публикаций, мы считаем целесообразным представить следующую систему таксономических единиц рекреационного районирования для Ферганской ТРЗ (рисунок 6).

К макроуровневой ТРТ мы относим всю территорию РТ;

- ТРЗ (Гиссарская, Вахшская, Кулябская, Ферганская, Зеравшанская), в том числе - Ферганская ТРЗ - обширные территории (более 12 тыс.км²), включающие локальные, оазисные, линейно упорядоченные, аквальные туристско-рекреационные системы всех административных районов, выполняющие различные функции в удовлетворении рекреационных потребностей жителей республики, характеризующиеся общностью основных природных, культурных, исторических и экономических условий развития туризма и имеющие такие территориальные единицы:

- Туристско-рекреационный район – территориальная единица, выделяемая для целей планирования управления туризмом, включающая наряду с туризмом другие однородные функциональные системы: сельскохозяйственная промышленность, малые рекреационные хозяйства, обеспечивающие функционирование рекреационных предприятий. Сюда относим Левобережный Сырдарьинский ТРР, Северо-восточный горно-альпинистский ТРР, Правобережный ТРР и Юго-западный ТРР;

- Туристско-рекреационный подрайон (местность) – территориальная единица, специализирующаяся на определённых видах туризма, характеризующаяся общностью использования рекреационных ресурсов, единым управлением и сетью обслуживания («Зумрад», «Хаватаг», Истаравшан, Шахристан);

- Туристско-рекреационный микрорайон – территория, представляющая собой рекреационные угодья, предприятия или группы неважно связанных предприятий (например, Таджикское море);

- Туристско-рекреационный пункт. В последние годы в сфере ТРД исследуемой зоны появляются рекреационные парцеллы - земельные участки в собственности домохозяйств, используемые для отдыха их членов или оказания услуг отдыха посетителям.

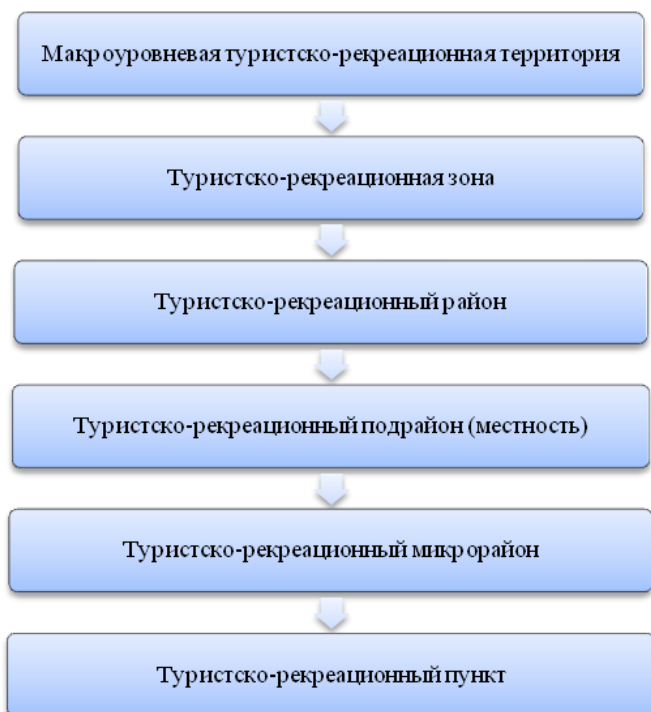

Рисунок 6 - Система таксономических единиц рекреационного районирования Ферганской ТРС (разработано автором).

Главным направлением развития ресурсного потенциала Ферганской зоны РТ должен стать переход к форме устойчивого развития, а для этого среднеразвитую систему видов рекреации следует довести до уровня хорошо развитой (рисунок 7).

Проведенное ТРР западной части Ферганской зоны позволило выявить 4 подрайона: Левобережный Сырдарьинский хорошо развитый туристско-рекреационный подрайон; Северо-восточный горно-альпинистский средне освоенный туристско-рекреационный подрайон; Правобережный слабо освоенный туристско-рекреационный подрайон; Юго-западный слабо освоенный туристско-рекреационный подрайон.

Наиболее развитым оказался Левобережный Сырдарьинский – в основном долины с благоприятными условиями для всевозможных рекреационных занятий с растущими масштабами лечебно-оздоровительного туризма, но без существенного улучшения качества.

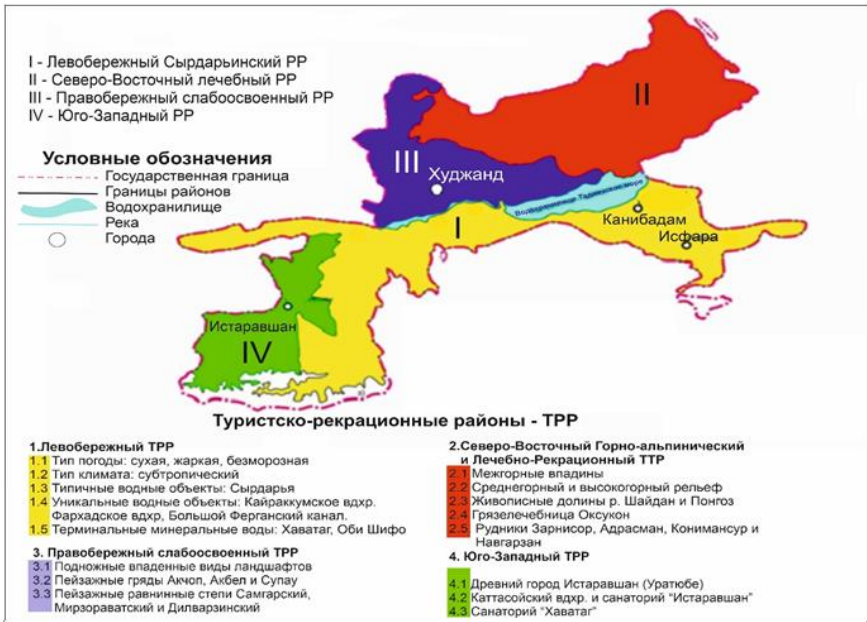

Рисунок 7 – Ресурсный потенциал TRP Ферганской ТРЗ.
(разработана автором)

Наименее развит Правобережный район. Для него характерны: разнообразность территории (как горизонтальная, так и вертикальная), причем слабоизученная.

Несмотря на то, что почти все магистральные туристические маршруты совпадают с основными направлениями Великого шелкового пути (рисунок 8), автомобильный, пешеходный и историко-культурный (познавательный) туризм здесь развит слабо [3-А].

Широкому распространению TRД в исследуемом регионе препятствует слабая государственная поддержка развития туризма, незначительные объемы внешней помощи (инвестиции) и неравномерность развития туристской индустрии.

В Ферганской долине в прошлом располагались такие крупнейшие и древнейшие города Центральной Азии, как Худжанд, Истаравшан, Исфара, через которые проходил Великий шёлковый путь, связывавший Китай, Азию с Европой. Расцвет развития экономики и культуры этих городов был связан с их вхождением в состав государство Саманидов.

Экономико-географическое и геополитическое положение западной части Ферганской зоны в центре Азии обусловили освоение и прохождение на его территории важнейших магистралей Великого шёлкового пути,

имевшего огромное значение в деле установления и поддержания торгово-экономических и духовно-культурных отношений Востока с Западом, Севера с Югом в тысячелетней своей истории.

Шёлковый путь сыграл важную роль в развитии и образовании городов Худжанд, Исфара, Канибадам, Истаравшан, где происходила миграция населения с целью покупок и обмена товарами на территории таких городов, как Исфара, Гиссар, Курган-Тюбе, Куляб, возникших в бассейнах рек Сырдарья и Амударья.

Рисунок 8 - Маршруты Шелкового пути, проходившие через территорию Ферганской зоны на фоне территории РТ. (<http://sayohikhatlon.tj>)

Выгодное экономико-географическое положение западной части Ферганской долины на Великом шёлковом пути заложило основу в деле установления и поддержания торгово-экономических и духовно-культурных отношений между странами – Китаем, Индией, Афганистаном, Казахстаном, Россией и европейскими странами.

В результате развивались наука, литература, жизнь и быт населения Согдианы, сохранилось большое количество памятников истории и культуры: только в Худжанде 144 мечети и 4 медресе.

В «Истории таджикского народа» отмечается, что в торговле с Китаем предприимчивые согдийцы играли ведущую роль во всей Центральной Азии. На этой части Великого шёлкового пути согдийский язык был основным языком торговли, деловых сделок и общения, об этом свидетельствует появление в Центральной Азии вдоль караванного пути множества согдийских поселений.

Это говорит о том, что город Худжанд, расположенный у входа в Ферганскую долину, на важнейших торговых путях, на протяжении всей своей истории был одним из крупнейших торгово-экономических центров Центральной Азии. В сфере деятельности кварталы города специализировались на предметах труда, о былом значении многовековой истории ремёсел свидетельствуют их старые названия и поныне бытующие у народа: пиллакаш – шёлкомотальщики, заргарон – ювелиры, сангбурон – каменотёсы, кунгуракхон – производители колокольчиков для караванов, деггарон – котельщики, бофандагон – ткачи и т.д. Ремесленники производили многочисленные предметы народного творчества, которые можно было встретить в России, Турции, Иране, Китае и Японии.

Город Худжанд стал большим экономически развитым центром, который восстановил разрушенные нашествиями различных кочевых племён сельское хозяйство, ремесленное производство и т.д.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты

1. Установленно, что ТРД для РТ с её разнообразным горно-ландшафтным характером рельефа является почти новым научным направлением для территориальной организации типов туризма и связана практически со всеми сферами нашего таджикского жизненного пространства [1-А].

Пространственный анализ ТРД в региональном разрезе показал, что сравнительно небольшая территория (около 12 тыс. км²), покрытая горами в северо-восточной части, является неотъемлемой составляющей туристско-рекреационного пейзажа западной части Ферганской ТРЗ, и по сравнению с другими ТРЗ республики, обладает гораздо более богатыми природно-климатическими, историко-культурными и социально-экономическими рекреационными ресурсами [4-А].

Особо примечательной для территориальной организации туризма и рекреации в западной части Ферганской зоны является её природная изолированность от пустынь и соседних степей системами хребтов Гиссаро-Алая, которые высоко поднимаются над долинами (превышение до 3,5 км) и представляют собой труднопроходимый, но привлекательный для альпинистов барьер, разделяющий территорию республики на две части – северную и южную.

2. Установлено, что Ферганская ТРЗ — это основная туристско-рекреационная территория РТ, поскольку в 2019 г. эту зону (Согдийская область) посетило больше, по сравнению с другими регионами РТ, иностранных граждан (более 450 тысяч).

3. Выявлено, что на изучаемой территории слабее, чем в других частях республики, выражен горный характер рельефа. Основную часть Ферганской зоны занимают равнины, которые существенно отличаются по своим природно-географическим и туристско-рекреационным особенностями от таковых на юге и востоке РТ.

4. Определено, что географическое положение является основным фактором формирования климатических условий исследуемой территории. В западной части Ферганской зоны с сухим субтропическим климатом, который характеризуется малым количеством осадков, жарким летом и умеренно мягкой зимой, имеются благоприятные условия для территориальной организации многих разных видов и типов ТРД. Этому способствует и средняя годовая температура около 14°C, годовая сумма осадков 155 мм, 50% которых выпадают в период с ноября по март [6-А].

Анализ климатических условий Ферганской зоны в акватории «Таджикского моря» показывает, что препятствующим фактором для водной рекреации является значительная повторяемость сильных ветров: в 2001-2018 гг. было отмечено до 75 дней в году со скоростью ветра более 15 м/с. Исходя из этого, на большей части исследуемой территории (кроме Истаравшанской, Исфаринской и Шахристанской котловин) ощущается недостаточность влажного климата, что влияет на развитие рекреации на акваториях и равнинно-степных территориях [6-А].

По визуальным наблюдениям диссертанта, на равнинных территориях исследуемой зоны устойчивый снежный покров отсутствует (2010-2018 гг.).

Количество годовых осадков на равнине изменяется от 100 мм в восточной части исследуемой зоны, до 200-250 мм в западной, особой засушливостью отличается северный склон Туркестанского и южный склон Кураминского хребтов. На западе Ферганской зоны у выхода из горла Ферганской долины зафиксированы сильные местные ветра (Урсатьевские), нередко захватывающие районы в течение нескольких дней [6А].

В целом по сравнению с другими территориями республики исследуемая зона обладает перспективными природно-климатическими ресурсами для целей развития туризма и лечебно-оздоровительной рекреации, позволяющими обеспечить потребности рекреантов Таджикистана и соседних государств.

5. Подтверждено, что при рациональном использовании ресурсного потенциала акватории Таджикского моря, Исфаринского оазиса, Исфара-Танги-Ворух, северных склонов Туркестанского хребта (Шахристанская

котловина), термальных источников Хаватаг, лечебной иловой грязи озера Оксукон, Худжандской грязелечебницы можно существенно увеличить (на 20-25%) число санаториев, домов отдыха, туристических баз и различных оздоровительных учреждений, переведя их на круглогодичную работу. Тогда количество туристов и рекреантов можно увеличить до 1,5 млн. человек в год и обеспечить работой в течение года порядка 20 тыс. чел.

По определению исследователя, территории для устойчивого развития туризма и рекреационной деятельности во многом зависят от природно-климатических условий и исторических предпосылок. Изолированные оазисы (Худжандский, Исфаринский, Канибадамский и Голодная степь); Истаравшанская и Шахристанская котловины имеют комплексный характер локализации, они обладают более широким набором рекреационных услуг, нежели долины и степные территории исследуемой зоны.

6. В процессе изучения и анализа установлено, что понятие «труд» и «отдых», «рыбная ловля» и «охота» как виды рекреационной деятельности появились на территории исследуемой зоны в связи с возникновением рабочего класса в Худжандском уезде, начиная с 1868 г. (в Истаравшане, Худжанде, Канибадаме), когда он был присоединён к Российской империи и появились первые промышленные предприятия, началось строительство железной дороги, школ и гостиниц.

7. Территориальная организация ТРД в регионе имеет ярко выраженный мозаичный характер, обусловленный оазисными, котловинными, горными, аквальными и иными природно-ресурсными различиями зоны. Материально-техническая база туризма правобережной и левобережной частей Ферганской зоны по широте и высотным поясам размещена неравномерно.

8. В процессе изучения и анализа собранных материалов нами определены важнейшие характеристики ресурсов территории западной части Ферганской ТРЗ: объём запасов ресурсов, площадь, их географическое расположение, возможности их эксплуатации, территориальная неподвижность большинства видов ресурсов, аттрактивность, возможность многократного использования, транспортная и информационная доступность.

Необходимо отметить и перспективы развития Ферганской ТРЗ, особенно в свете принятой в РТ «Стратегии развития туризма до 2030 года» и «Национальной стратегии развития РТ на период до 2030 г.».

Развитию туризма в рассматриваемом регионе может способствовать целый ряд мер, которые были приняты руководством страны для развития всей отрасли. Их конкретизация под непосредственный регион Ферганской ТРЗ сможет дать значительный рост отрасли в рассматриваемом районе.

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. Материально-техническую базу ТРР необходимо модернизировать, требуется и реконструкция действующих туристско-рекреационных объектов в Истаравшанском, Шахристанском, Канибадамском и Исфаринском туристических центрах. Приоритетным направлением ТРД в исследуемой зоне должны стать усилия, направленные на расширение международного сотрудничества в области туризма со странами, расположенными вдоль Великого шёлкового пути, тогда его ресурсный потенциал и турпоток мог бы увеличиться на 15-20%, для чего необходима разработка целевой программы по созданию и развитию «Единого туристического пространства на Великом шёлковом пути».

2. Представление на крупнейших торговых и ремесленных выставках возможностей Ферганской ТРЗ, что сможет способствовать продвижению ресурсов и росту туристического потенциала региона.

3. В целях дальнейшего улучшения инвестиционного климата и поощрения иностранных предпринимателей, вкладывающих более 1 млн. долларов США в экономику Таджикистана, следует предоставлять им многократную пятилетнюю визу, а для упрощения передвижения соотечественников, родившихся в Таджикистане, выдавать им многократную трехлетнюю визу.

Введение электронного визового и безвизового режима со странами мира, введение упрощенного визового режима с ними, а также отмена внутренней регистрации позволят туристам и другим иностранным гражданам подавать документы онлайн на сайте www.evisa.tj, без обращения в консульства Таджикистана, чтобы получить электронную визу и приехать в нашу страну. С января 2022 г. уже начал действовать безвизовый режим с 52 странами мира. тогда к 2025 г. Ферганская ТРЗ будет в состоянии принимать до 1 млн. туристов в год.

4. Стратегия развития туризма в РТ на период до 2030 г. определяет для исследуемого региона цели, задачи и приоритетные направления развития туристско-рекреационной отрасли в краткосрочной и среднесрочной перспективах.

Экономический эффект от принятых документов для Ферганской ТРЗ нами рассматривается в направлении введенных налогового-таможенных льгот, освобождающих от налога на прибыль на пять первых лет работы туристические компании, а также от уплаты НДС и таможенных пошлин, импортируемых техники, оборудования и материалов для строительства туристических объектов.

В перечень подобных объектов должны войти:

- гостиницы,
- санатории,

- комплексные туристические центры,
- мотели,
- культурно-развлекательные парки,
- рыболовная и охотничья инфраструктура,
- центры по производству ремесленных изделий,
- рестораны с международным брендом,
- учебные центры по альпинизму,
- лыжно-туристические комплексы и т.д.

В целом это все то, что составляет ТРР и потенциал Ферганской ТРЗ.

5. Используя предпринятые Правительством Таджикистана шаги, в рассматриваемой зоне особенно перспективными направлениями развития ТРД должны стать:

- горный туризм,
- альпинизм,
- охота,
- лечебно-оздоровительный туризм,
- историко-культурный (познавательный) туризм,
- экологический туризм,
- деловой туризм,
- прогулочный туризм

Практически все эти направления были рассмотрены нами в рамках настоящего исследования и имеют свою базовую основу для дальнейшего развития на территории Ферганской ТРЗ.

6. Отдельным направлением можно назвать сельскохозяйственный туризм, развитие которого в свете принятых стратегических документов представляет собой новое и перспективное направление для дальнейшего развития, имеющее отличные предпосылки. Важным пунктом данного направления может стать то, что данный вид туризма имеет все задатки для превращения в важный источник трудоустройства и получения дохода для сельских предпринимателей и домохозяйств. Основными точками, которые могут дать импульс развития в данном направлении, являются гостеприимство и другие характерные национальные черты, такие, как культура, добродушие и т.д.

Практическим моментом для развития туристической области можно назвать зафиксированное в «Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 г.» положение, согласно которого следует развить сеть канатно-подвесных дорог и монорельсов в горных регионах страны для ускоренного развития предприятий отраслей добывающей промышленности и туризма.

7. Для достижения целей устойчивого развития туристско-рекреационного направления в Ферганской ТРЗ РТ следует обратить внимание на ряд важных моментов.

Во-первых, подготовка и переподготовка квалифицированных кадров для туристической отрасли. Необходимо отметить, что в стране существуют вузы, которые имеют профессиональные направления подготовки для туристической отрасли. Однако они не полностью соответствуют международным стандартам, а выпускники, зачастую, не обладают необходимыми компетенциями, профессиональным мастерством, необходимым уровнем владения языками и знаниями по культуре, национальному искусству, современным технологиям и сервисе в области туризма.

Другой стороной является переподготовка уже имеющихся кадров в рассматриваемой области и проведение курсов и семинаров для получения необходимых компетенций в области туризма людям, использующим в качестве туристических объектов частные хозяйства или дома.

Также в данном разделе можно отметить разработку программ дистанционного обучения по туризму, позволяющих получить опыт дистанционного обучения для представителей частного сектора и государственных должностных лиц.

Во-вторых, полное использование предоставленных льгот для привлечения иностранных и внутренних инвестиций в отрасль для развития инфраструктуры и разработки туристских маршрутов.

В-третьих, необходимо усовершенствование законодательной и нормативной базы в области туризма с учетом местных особенностей и специфик, основываясь на учете мировой практики.

В-четвертых, необходима разработка научно-обоснованных стандартов качества, санитарно-гигиенических и природоохранных правил для туристических объектов, достопримечательностей, гостиниц, ресторанов, транспортных средств, аэропортов, поездов и автобусных станций. Это может включать в себя внедрение звездной системы для мест проживания, которая позволит туристам получить общее интуитивное представление об ожидаемом уровне качества до бронирования, а также разработку «Знака качества Ферганской туристско-рекреационной зоны» для других туристических услуг.

В-пятых, для контроля, управления и улучшения туристской деятельности в Ферганской ТРЗ необходимо улучшение системы сбора и анализа туристических данных и статистики, а также знаний о поведении клиентов. В ходе текущего исследования мы столкнулись с крайне низким уровнем сбора и предоставления данных в этом направлении.

8. В настоящее время в большинстве стран имеются эффективные системы сбора данных, производства статистики и сбора первичных данных для оценки эффективности их продуктов в отношении текущих и будущих ожиданий клиентов. Отмеченный момент в национальном статистическом органе практически отсутствует.

В связи с этим предлагается направить усилия для разработки методологий и укрепления потенциала страны для проведения исследований качества обслуживания клиентов и структуры расходов по туристическим сегментам, а также приложить усилия для разработки и внедрения вспомогательных счетов туризма для измерения и мониторинга воздействия политики и стратегий в области туризма на национальную экономику.

Все эти вопросы могут составлять отдельные темы для дальнейшего научного исследования, как в данной научной сфере, так и в смежных областях.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

- [1-А]. Диловаров Р. **Хочаева, А.** Мавзъҳои рекреатсионии Тоҷикистон ва тадқиқоти он / Р. Диловаров А. Хочаева, // Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ – Хучанд. - 2013. - № 1 (24). – С. 121-124.
- [2-А]. **Ходжаева, А.Х.** Некоторые пути развития сельского туризма в Таджикистане / А.Х. Ходжаева // Учёные записки ХГУ. Серия естественных и экономических наук – Худжанд. – 2014. - № 4 (31). - С. 107-110.
- [3-А]. **Хочаева, А.Х.**, Исмоилова Д.А., Роҳҳои омӯзиши захираҳои сайёҳии даркунӣ дар вилояти Суғд / Хочаева, А.Х., Исмоилова Д.А// Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ – Хучанд. – 2014. - № 1 (28). – С. 102-106.
- [4-А]. **Ходжаева, А.Х.** Вопросы развития туризма и рекреации / А.Х. Ходжаева // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. – Душанбе. – 2015. - № 2/1 (157). - С. 252-256.
- [5-А]. **Хочаева, А.Х.** Захираҳои рекреатсионии кӯлҳои табиии вилояти Суғд / А.Х. Хочаева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе. – 2016. - № 2 (4). - С. 75-78.
- [6-А]. **Ходжаева, А.Х.** Проблемы формирования туристско-рекреационных хозяйств Согдийской зоны / А.Х. Ходжаева //

Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе. – 2018. - № 11. – С. 70-74.

**Научные статьи, опубликованные в сборниках
и других научно-практических изданиях:**

- [7-А]. **Хочаева, А.Х.** Назаре ба амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 4 (23) / А.Х. Хочаева. – Хучанд, 2012. – С. 136-143.
- [8-А]. **Хочаева, А.Х.** Сухане чанд рочъ ба Искандарқӯл / Чопи дар китоби «Чавонон ва илми муосир» / А.Х. Хочаева. - Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 416-418.
- [9-А]. Хочибоев, Ҳ. **А.Хочаева** Гармшавии глобалии иқлим ва аҳамияти озуқаворӣ / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 2 (85) / Ҳ. Хочибоев, А. Хочаева. – Хучанд, 2012. – С. 135-144.
- [10-А]. **Хочаева, А.Х.** Муинова З.М Олуҷагелос чист? / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 4 (27)/А.Х. Хочаева, З.М. Муинова. – Хучанд, 2013. – С. 87-91.
- [11-А]. **Хочаева, А.Х.** Гармшавии глобалии иқлим ва таъсири он ба амнияти озуқаворӣ / Маҷаллаи назарияви-илмӣю истехсолии “Кишоварз” № 4 (60) / А.Х. Хочаева. - Хучанд, 2013. – С. 86-87.
- [12-А]. **Хочаева, А.Х.** Дурнамои рушди туризм дар кӯхистони Зарафшон / А.Х. Хочаева // Паёми Донишкада махзани илм. - 2019. № 1-2 ҳаф 85-89.
- [13-А]. Охунова, С.А., З.М. Муинова., **А.Х. Хочаева** Методикаи таълими география: Китоби дарси / С.А. Охунова, З.М. Муинова, А.Х. Хочаева. – Хучанд: Нури маърифат, 2019. – 232с.
- [14-А]. **Ходжаева А.Х.**, Муинова, З.М., Путешествие супругов Федченко в Среднюю Азию / З.М. Муинова, **А.Х. Ходжаева**, С.А. Охунова / Международная научная конференция «Вклад Российской науки в изучение уникального историко-культурного и природного богатства Таджикистана», посвящённой 200-летию российского востоковедения. – Оренбург – Худжанд, 2019. – С. 194-199.
- [15-А]. Диловаров Р., **Ходжаева, А.Х.** Влияние водно-климатических ресурсов на территориальную организацию туризма и рекреационной деятельности / Диловаров Р., А.Х. Ходжаева // Научно-теоретическая конференция «Гидроклиматические факторы использования водных ресурсов Центральной Азии». - Худжанд, 2020.–С. 130-133.
- [16-А]. **Хочаева А.Х** Муинова З.М., Тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба захираҳои оби Тоҷикистон / Маҷаллаи конференсияи илмӣ-амалии

- Љумхуриявӣ баҳшида ба «Даҳсолаи байналмиллалӣ амал об барои рушди устувор 2018-2028» Хучанд, 2018 сах190-195
- [17-А]. Р.Диловаров, **А.Х. Ходжаева** Туристско-рекреационное районирование западной части Ферганской зоны республики Таджикистан. / Р.Диловаров, А.Х. Ходжаева// Географическое пространство: сбалансированное развитие природы и общества.- Челябинск 2021- стр 156-162
- [18-А]. **Ходжаева А.Х.**, Муинова З.М., Туристско-рекреационные территории Ферганской зоны / Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Самтҳои рушди илмҳои табиатшиносӣ: мушкилот ва дурнамои он дар Осиёи Марказӣ” Хучанд, Нури маърифат 2022. С-193-203
- [19-А]. **Хочаева, А.Х.** Таъсири нерӯи барқ дар ташкили ҳудудии истеҳсолот / А.Х. Хочаева // Маводи конференсияи Љумхуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “НБО-Роғун кафолати Истиклолияти энергетикӣи Тоҷикистон”.-Хучанд, 2022.-С.6-9.
- [20-А]. **Ходжаева, А.Х.** Муинова З.М. Цели и задачи рекреационной деятельности и пути их решения в пределах Ферганской зоны Республики Таджикистан / А.Х. Ходжаева, З.М. Муинова // Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE.-Алматы, Казахстан, 2022.с 202-209.

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
Муассисаи давлатии таълимии
“ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД
БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ”**

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК-7А6.1
ББК.75.81
Х-691

ХОҶАЕВА АЗИЗАХОН ҲАКИМОВНА

**ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВИИ МИНТАҚАИ
САЙЁҲИЮ РЕКРЕАТСИОНИИ ФАРҶОНАИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА МАСЪАЛАҲОИ ТАШКИЛИ
ҲУДУДИИ ФАЪОЛИЯТИ САЙЁҲӢ-РЕКРЕАТСИОНӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти унвони илмии
номзади илмҳои география бо ихтисоси 25.00.24 -
Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ

Душанбе– 2023

Диссертатсия дар кафедраи географияи иқтисодӣ ва демографияи Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” иҷро карда шуд.

Рохбари илмӣ: Диловаров Раҳматшо, номзади илмҳои география, дотсент, Корманди хизматнишондодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: Дунетс Александр Николаевич, доктори илмҳои география, профессор, мудири кафедраи географияи иқтисодӣ ва харитасозии Донишгоҳи давлатии Олтой

Ғадов Шералӣ Давлатович, номзади илмҳои география, дотсент, мудири кафедраи география ва сайёҳии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Ҳимоя санаи 20 апрели соли 2023, соати 11⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионӣ 6ДКОА-058 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121) баргузор мегардад. Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ ва дар сомонаи www.tgpi.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат " _____ " _____ соли 2023 фиростода шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ, номзади
илмҳои иқтисодӣ, дотсент Ҷӯраев А.Ҷ.

I. Муқаддима

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Сайёҳӣ ва рекреатсия дар шароити имрӯзаи иқтисодӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои афзалиятнокӣ рушд ба ҳисоб меравад. То соли 2019 (то оғози пандемия) дар сохтори иқтисодӣи имрӯзаи ҷаҳонӣ ҳиссаи сайёҳӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) 10,4 Ҷоизро ташкил меод. Дар ҷаҳон кишварҳои ҳастанд, ки қисми асосии ММД-и онҳоро маҳз даромад аз ҳисоби сайёҳӣ ташкил медиҳад.

Натиҷаҳои мусбати иқтисодӣе, ки аз рушди соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон ба вуқӯ омадааст дар маҷмӯ ба минтақаҳои он низ таъсири мусбат мерасонад. Аммо барои ба даст овардани самараноки ва миқдор, ба захираҳо, иқтисодӣи сайёҳӣи рекреатсионӣи ҷумҳурӣ дар сатҳи минтақавӣ бояд баҳо дод. Қайд кардан бамаврид аст, ки вилояти Суғд ҳамчун воҳиди маъмурию худудӣ ба ҳисоб рафта, аз ҷиҳати географӣ дар қисми ғарбии водии Фарғона ҷойгир буда, зимни таҳқиқот мо онро ба минтақаи сайёҳӣ ва рекреатсионӣи (МСР) Фарғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) нисбат додаем.

Сатҳ ва раванди рушди қувваҳои истеҳсолкунанда дар МСР Фарғона барои ҳалли масъалаҳои тақмил додан ва муайян намудани шаклҳои нави ташкили соҳаҳои маҷмааи хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, аз ҷумла сайёҳиро тақозо мекунад. Ин МСР дар муқоиса бо дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ дорои захираҳои беназири табию иқлимӣ, таърихӣи фарҳангӣ ва иҷтимоӣи иқтисодӣ буда, дар заминаи яке аз нишондиҳандаҳои баландтарин, яъне зичии аҳоли мавқеи махсусро дорад.

Фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ (ФСР) ба онҳо имкон медиҳад, ки дар сурати дуруст ба роҳ мондани соҳаи сайёҳӣ, ҷойгиркунии сайёҳон, инфрасохтори хуб ва дигар омилҳо даромаднокӣи хуб ба даст оранд.

Дар раванди ин таҳқиқот мо мавҷуд набудани парадигмаи ягонаи рушди сайёҳӣ дар минтақаро муайян намудем. Аҳолии маҳаллӣ ва муҳочирони хориҷӣ барои истироҳати худ иншоотҳои интиҳоб мекунанд, ки дар бораи онҳо аз шунидани овозаҳо ва ё дигар манбаъҳо маълумот ба даст овардаанд. Инчунин, ба як қатор муаммоҳои баҳодихӣи омилҳои муайянкунандаи сайёҳон, ба худуди муайяни минтақа, хусусиятҳо ва тафовутҳои сатҳи геоморфологӣ ва антропогенӣ, миқёс ва самтҳои идоракунии табиати сайёҳӣи рекреатсионӣ алоқаманданд.

Вобаста ба ин, зарурати омӯхтан ва ҷамъбаст намудани ҷанбаҳои муосири назариявӣ ва амалии истифодаи иқтисодӣи захиравӣи иншоотҳои геоморфологӣ ва антропогенӣи дар боло номбаршуда ба миён омадааст.

Ҷамъамон, мавқеи минтақа дар робита бо таъминкунандагони сайёҳон ва рекреантҳо, яъне шахсон, ки бо фаъолияти рекреатсионӣ машғуланд – (Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Афғонистон, Русия ва ғайра), инчунин, ҷойгиршавӣи он дар масирҳои транзитӣи давлатҳо (Хучанд-

Ўзбекистон-Хучанд, Қазоқистон-Хучанд Қирғизистон-Хучанд, Хучанд-Афғонистон ва ғайра) метавонанд ҳамчун меъёри маҳдудкунанда ё осонкунандаи чалби сайёҳон хизмат кунанд.

Таҳқиқот масоили вобаста ба сайёҳон, рекреантҳо ва хусусиятҳои равандҳои марбут ба асосҳо ва усулҳои баҳодиҳии иқтидори рекреатсионӣ, инчунин, робитаи геоландшафтҳои сайёҳии аз ҷиҳати технологӣ ба ҳам алоқаманднабударо, бо бахшҳои хочагии халқи минтақаи марбут ба МСР-и Фарғона меомӯзад.

Дар баробари ин як қатор соҳаҳои ба ҳам алоқаманд: муассисаҳои чойгиркунӣ, хӯроки умумӣ ва мавзёҳои истироҳатӣ, хизматрасонии саёҳатӣ ба вучуд омадаанд, ки онҳо дар умум, асоси иқтисодии сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионии минтақаи Фарғонаро мукамал менамоянд.

Ба андешаи мо, аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани ФСР, ки ҳамчун омили истифодаи оқилонаи иқтидори захираҳои гуногуни сайёҳиву рекреатсионӣ дар ҳудуди МСР Фарғона ба ҳисоб меравад, метавонад, ба рушди куллии иҷтимоиву иқтисодии маҳалло мусоидат намояд, ки аз ҷиҳати сайёҳӣ ва рекреатсионӣ суст тараққӣ кардаанд.

Дар асоси ин, аҳамияти таҳлили географии ҷузъҳои таркибии иқтидори захираҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ (ЗСР) ва ташкили ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР Фарғона (қисми ғарбии водии Фарғона) бо як силсила омилҳо муайян карда мешавад: муайян намудани захираҳо ва мувофиқ будани онҳо ба навъҳои муайян, намудҳои рекреатсионӣ, нигоҳ доштани сифатҳои рекреатсионии иншоотҳо, аз худ намудани соҳаҳои нави фаъолияти сайёҳиву рекреатсионӣ ва ғайра, ки то ҳол кам омӯхта шудааст, ё тамоман омӯхта нашудааст.

Дарачаи коркарди масъала.

Саҳми олимони советӣ ва рус: Ю.А. Александрова, М.Б. Биржаков, Ю.А. Веденин, А.В. Дроздов, И.В.Зорин, В.Кварталнов, Л.Ю. Мазхар, В.П.Максаковский, Н.Мироненко, Д.В.Николаенко, В.С. Приоброженский, И.Т. Твердохлебова ва дигарон доир ба мавзӯ назаррас буда, асарҳои онҳо дар таҳқиқи диссертатсия ҳамчун асоси назариявӣ ба ҳисоб меравад.

Пеш аз онҳо, дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ, аз ҷумла, дар водии Зарафшон ва Фарғона олимони сайёҳони рус дар соҳаи география таҳқиқот гузарондаанд. Инчунин И.В.Мушкетов, Н.А. Севертсов, А.П. Федченкаро бояд қайд намуд, ки ба рушди соҳаи сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионӣ асос гузоштаанд.

Дар асоси таҳқиқотҳои илмӣ, аввалин бор, дар водии Фарғона соли 1841 экспедитсия ба номи «Супоришҳои муҳандис Бутенев дар Бухоро» оғоз ёфта, минбаъд онро географ В.Н. Хаников, муҳандиси кӯҳкан М. Богословский ва табиатшинос А. Леман идома доданд.

Экспедитсия доир ба минтақаи таҳқиқот, сарватҳои он, сохти кӯҳҳо, олами набототи ҳайвонот, маводҳои гуногун чамъ кард.

Дар солҳои минбаъда водии Фарғонаро пирахшиносон А.П.Федченко, Д.Л.Иванов, Г.Д.Романовский, топографҳо Л.Сокес, И.В.Мушкетов, набототшинос А.Е.Регел ва ғайра мавриди омӯзиш қарор доданд. Экспедитсияи яқояи Тоҷику Помири Академияи илмҳои ИҶШС (1928-1933) барои инкишофи соҳаи сайёҳӣ аҳамияти калони илмию амалӣ дошт.

Дар замони шӯравӣ ва дар солҳои истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаҳои алоҳидаи ташкили ҳудудии ЗСР дар асарҳои олимони тоҷик Қ.Ш.Ҷураев, Х.М.Муҳаббатов, У.И.Муртазоев, А.Ҷ.Ҷураев, Р.Д.Диловаров, М.А.Азимова, Ш.Д.Ғадоев, Х.Э.Қарамхудоёв, Н.В.Пивоварова, З.Р.Бегматова, Д.Н.Ёров, М.И.Қодирова, Д.Ш.Сангинов, У.А.Сафаров, М.С.Собиров, З.С.Султонов, Х.У.Умаров, Н.Х.Хоналиев, М.Н.Нурназаров ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд.

Аммо то ҳол асарҳои таҳқиқотӣ ва рисолаҳои, ки ба омӯзиши амиқи захираҳои сайёҳиву табиӣ вобаста ба ташкили ҳудудии намудҳои сайёҳӣ ва минтақаҳои сайёҳӣ-рекреатсионӣ маҳз дар ин минтақа таҳқиқшуда вучуд надоранд.

Рисолаи пешниҳодшуда аввалин кӯшиш доир ба омӯзиши ҳамачонибаи ташкили ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтақаи Фарғонаи ҚТ мебошад.

Объекти таҳқиқот – сайёҳӣ ва рекреатсия дар ҚТ.

Мавзӯи таҳқиқот – иқтисоди захиравии минтақаи сайёҳию рекреатсионӣ Фарғонаи ҚТ ва масъалаҳои ташкили ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ-рекреатсионӣ мебошад.

II. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - омӯзиш, таҳлил ва чамъбасти маълумотҳо оид ба иқтисоди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтақаҳои гуногунтабиати МСР Фарғона мебошад.

Ҳадафҳои таҳқиқот:

- аз ҷиҳати назариявӣ ва методологӣ омӯзиши пурраи усулҳои мавҷудаи таҳлили иқтисодӣ – географӣ, муаммоҳои ташаккули ҳудудӣ, фаъолияти низомҳои ҳудудии минтақаи сайёҳию рекреатсионӣ ва дар алоҳидагӣ қисми ғарбии минтақаи Фарғона ҳамчун асоси географии МСР;
- дида баромадани асоси мундариҷавии ташкили ҳудудии сайёҳӣ ва хоҷагии рекреатсионӣ минтақаи сайёҳиву рекреатсионӣ Фарғона;
- таҳлили захираҳои табиӣ сайёҳӣ ва рекреатсионӣ МСР-и Фарғонаи ҚТ;

- захираҳои фарҳангӣ – таърихӣ ва сайёҳӣ - рекреатсионии МСР-и Фарғонаи ҚТ;
- муайян кардани навъҳои минтақаҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР-и Фарғона;
- таҳлили намудҳои фаъолияти сайёҳиву рекреатсионӣ дар МСР-и Фарғона;
- тақсимбандии МСР-и Фарғона ҳамчун ноҳияи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ.

Усули таҳқиқот. Муқоисаи географӣ, оморӣ, таҳлил, синтез, картографӣ, риёзӣ ва таърихӣ

Соҳаи таҳқиқот. Татбиқи назариявӣ ва амалии географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ дар Тоҷикистон.

Марҳилаҳои тадқиқот аввал- тадқиқоти экспедитсионии объектҳо: осоишгоҳҳои “Зумрад”, “Ҳавотог”, “Истравшан”, “Баҳористон”, “Шифо”, обанбори “Каттасой”, “Баҳри тоҷик” ва дигар иншооти иҷтимоию иқтисодии минтақа (2008-2018 с.); дувум- таҳияи пешниҳодҳо оид ба таъмини иқтисодию географӣ ва ҳамроҳӣ ба ташкилоти ҳудудии фаъолияти фароғатии туристӣ (ФФТ) (2019-2020 с.); сеюм- чамъбаст ва коркарди маводи чамъоварда, навиштани рисолаи номзадӣ (2021-2022с).

Маълумоти асосӣ ва базаи таҷрибавӣ:

1) Санадҳои меъёрию ҳуқуқии вилояти Суғд оид ба рушди фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ, инчунин маводҳои омурии Раёсати омури вилояти Суғд ва нашрияҳои даврии вилоятӣ;

2) таъсиф, таҳлил ва арзёбии геоландшафтҳо (водиҳои дарёӣ, террасаҳо, воҳаҳо, ҳавзаҳо, ҳудудҳои кӯҳҳо ва водиҳо, захираҳои табию илмӣ, маъдану муолиҷавӣ, лойдармонӣ, обӣ ва ғайра);

3) маълумоти фаврӣ, ки муаллиф дар рафти таҳқиқоти экспедитсионии минтақаи таҳқиқотӣ ва иншооти сайёҳӣ ва рекреатсионии он дар давоми солҳои 2008-2018 чамъоварӣ кардааст.

Навоариҳои илмӣ тадқиқот доир ба назарияҳо, ақидаҳо.

Дар рисолаи кӯшиш карда шуд, ташкили минтақаи рекреатсионӣ дар шароити Тоҷикистони Шимолӣ, ки то ҳол вучуд надошт, пешниҳод шавад.

Усули тақмили фаъолияти иншоотҳои сайёҳӣ, бо асли табиӣ ва ҳам антропогенӣ дар баландии мутлақ аз 300 то 3500 м- и сатҳи баҳр бо муттаҳид кардани иншоотҳои сайёҳӣ дар чаҳорҷубаи ҳашт кластери ҳудудҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ (ХСР) муқаррар карда шуд. Ташкили кластери дар самтҳои зерин амалӣ карда шуданд: Марказ (Хучанд) → Шимолу Шарқ – Ашт; Шарқ → Конибодом, Исфара; Ғарб → Сирдарё, Истаравшан, Шаҳристон, Туркистон.

Дар шароитҳои “кӯху водӣ”, “пастхамӣ”, “воҳай”, “террасавӣ”, “обӣ” бори аввал бо истифодаи иқтисодии захиравии муайяншудаи ҲСР ҳамчун МСР ва Фарғона таҳқиқ гузаронида шуд.

Гузаришидан ва ташкили таҳқиқоти маҷмааҳои худудӣ тибқи объектҳои табиӣ-захиравӣ: террасаҳо, ҳавзаҳо, воҳаҳо сохта шудаанд, ки ин имкон дод, хусусиятҳои фарқкунандаи минтақаи таҳқиқот барои ташаккули ФСР муайян карда шаванд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқ дар он аст, ки рисола ҷиҳатҳои ташаккули худудҳои сайёҳӣ-рекреатсионӣ, намудҳои онҳо ва формати ноҳиябандии худуди ҳамвории доманакуҳӣ ва роҳҳои илмӣ истифодабарии рекреатсионии табиатро дар минтақаҳо муайян кардааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот иборат аст аз:

а) Мазмун ва хулосаҳои таҳқиқот метавонанд аз ҷониби сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ки дар соҳаи ташкили МСР фаъолият доранд, истифода шаванд;

б) Тавсияҳои асосӣ оид ба рушди намудҳои сайёҳӣ ва ташкили худуди фаъолияти рекреатсионӣ, инчунин тақмили намудҳои сайёҳӣ метавонанд дар таҳияи стратегия ва барномаҳои рушди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар вилояти Суғд истифода шаванд;

с) Минтақабандии сайёҳиву рекреатсионии сайёҳӣ, намудҳои он ва ноҳиябандии худуди минтақаи Фарғона метавонад барои ободонии минтақаҳои сайёҳӣ аҳамияти калони илмӣ амалӣ пайдо намояд ва барои тақмили минбаъдаи фаъолияти сайёҳӣ-рекреатсионӣ дар ҷумҳурии мусоидат намояд.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Эътимоднокии натиҷаҳо бо таҳияи дурусти вазифаҳо, муқаррароти методологии ибтидоӣ, мутобикати маҷмуи усулҳои истифодашуда ба мавзӯи тадқиқот, вазифаҳо ва таҷрибаи шахсии муаллиф, муқоисаи баъзе натиҷаҳои бадастомада дар асоси маълумоти дигар тадқиқотчиёни рисолаҳои номзадӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳҳои гуногун ва дар нашрияҳои гуногун тасдиқ гардидаанд.

Хулоса ва тавсияҳо бо таҳлили илмӣ натиҷаҳои тадқиқоти назариявӣ ва амалӣ асоснок шудаанд.

Мутобикати диссертатсия аз рӯи шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Мундариҷаи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 25.00.24 - Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ, ки Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст, мувофиқат мекунад. Фасли 11. Ташкили территориявӣ ва ҷойгиршавии соҳаҳои алоҳидаи иқтисодӣ, дигар соҳаҳои фаъолияти инсон, аз ҷумла дар соҳаи хизматрасонӣ.

Иштироки шахсии муаллиф дар таҳия ва ислоҳи усулҳои тадқиқот омӯзиш, таҳлили адабиёт оид ба муайян ва арзёбии базаи захираҳои сайёҳӣ, ташаккули хоҷагиҳои рекреатсионӣ, чамъоварию коркарди маводҳо, тартиб додани барномаҳои таълимию сайёҳӣ ва рекреатсионӣ, хулосаҳо ва тақлифҳои амалӣ оид ба рисола, тайёр кардани мақолаҳо баён гардидааст.

Муқаррароти пешниҳодшуда ба дифоъ:

1. Захираҳои табию географӣ, омилҳо ва хусусиятҳои геоландшафтӣ, ки ба рушди ҳудудии сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионӣ дар минтақаи Фарғона таъсир мерасонанд, шакл ва самтҳои гуногун доранд. Таҳлили онҳо қисми ҷудонашавандаи асосноккунии самтҳои афзалиятноки рушди навҳо ва намудҳои ФСР дар минтақаи таҳқиқотӣ ба ҳисоб меравад.

2. Истифодаи усули комплексӣ барои омӯзиш, таҳлил ва баҳодиҳии иқтидори захираҳои кӯҳҳо, воҳаҳо, ҳавзаҳо ва обанборҳо мусоидат намуда имконият медиҳад, ки роҳҳои беҳтарини истифодабарии онҳо дар соҳаи сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионӣ дар минтақаи Фарғона муайян шавад.

3. Намудҳо ва навҳои саёҳат, ки ба минтақаҳои Фарғона хос аст: ташкили сайёҳӣ тариқи тичорат, сайёҳии экологӣ ва рекреатсия барои истироҳати фаъл, туризми деҳот ва этнотуризм, мавсими оббозӣ, истироҳат ва фароғат. Навҳои номбаршуда дар минтақаи мазкур ҳамчун намуди маҳаллӣ ва байналмилалӣ сайёҳӣ ба ҳисоб меравад.

4. Омӯзиши типологӣ ва харитасозии минтақаҳои рекреатсионӣ ва аксари ҳагсайрҳои маъмултарин: сайёҳӣ ва намудҳои фаъолияти рекреатсионӣ чамъбасти таҷриба буда, аз рӯи ҳудуд дар минтақаҳои сайёҳӣ ва рекреатсионии минтақаи Фарғонаи ҚТ вобаста карда шудаанд.

Санҷиш ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот.

Муқаррароти асосии таҳқиқот дар конференсҳои байналмилалӣ-ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар шаҳрҳои Хучанд ва Душанбе тариқи маърузаҳо солҳои 2018-2021 пешниҳод карда шудаанд.

Натиҷаҳои омӯзиш дар чаласаҳои солони Шурои факултети ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров баррасӣ ва тасдиқ карда шуда дар раванди таълим ҳангоми хондани лексияҳо, гузаронидани дарсҳои лабораторӣ ва амалӣ оид ба муаммоҳои ташкили ҳудудии сайёҳӣ истифода мешаванд.

Доир ба мавзӯи таҳқиқотӣ диссертатсионӣ 20 мақола, аз ҷумла 6 мақола дар нашрияҳо, ки аз ҷониби Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудаанд, ба таъб расидаанд ва 14-тои боқимондашро мақолаҳои дар дигар нашрияҳо ба чопрасида ва маводҳои конференсияҳои илмӣ ташкил додаанд.

Сохтор ва ҳаҷми рисола. Рисола аз муқаддима, 3 боб ва хулосаҳои онҳо, хотима ва рӯйхати адабиёт (240 ном) иборат буда, дар 212 саҳифаи матни компютерӣ пешниҳод гардида, аз 15 ҷадвал, 22 расм иборат аст.

III. МАЗМУНИ КОР

Мукаддима аҳамияти мавзӯро асоснок намуда, дараҷаи инкишофи онро тавсиф мекунад, ҳадафҳо, вазифаҳо, объект, предмет ва методологияи тадқиқотро ифода мекунад, навоари илмӣ, арзиши назариявӣ ва амалии натиҷаҳои бадастомадаро инъикос намуда, оид ба татбиқ, санҷиш ва нашри натиҷаҳои кор маълумот дода шудааст.

Боби якум «Чанбаҳои илмию назариявӣ омӯзиши иқтисодӣ туристӣ ва рекреатсионӣ», ба низом даровардани мафҳумҳои асосии соҳаи фанӣ, моҳият, мазмун ва хусусиятҳои муаммоҳои марбут ба омӯзиши иқтисодӣ туристӣ- рекреатсионӣ баррасӣ карда мешаванд.

Дар илми география мафҳумҳои «манбаи рекреатсионӣ» ва «иқтисодӣ рекреатсионӣ» маъно, баҳо ва равишҳои омӯзиши гуногун доранд. Хусусиятҳои захираҳои туристӣ ба тақсими онҳо аз рӯи усули баҳодихӣ асос ёфтаанд. Аммо ин муносибат тақсими муфассалтари ҳар як синфро истисно намекунад (ҷадвали 1).

Дар асоси тақсими иқтисодӣ туристӣ-рекреатсионӣ ду гурӯҳи асосӣ вучуд дорад. Ҳардуи ин гурӯҳҳо дар дохили худ таснифоти иловагӣ доранд (расми 1).

Арзёбии захираҳои туристӣ ва рекреатсионӣ равандҳои гуногун доранд (расми 2).

Аммо тақсими асосии онҳо аз рӯи усулҳои баҳодихии истифодашаванда сураг мегирад, яъне: картографӣ, оморӣ, иқтисодӣ, биотехнологӣ, эстетикӣ ва технологӣ.

Аксари кулли усулҳои муносири таҳлили иқтисодӣ захиравӣ рушди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ ба ду шакли баҳодихӣ: сифатӣ ва миқдорӣ оварда шудаанд.

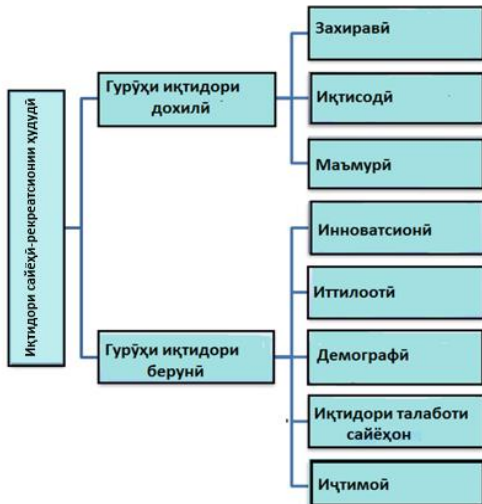
Барои ҳалли масъалаҳои вобаста ба методологияи баҳодихии комплексии иқтисодӣ сайёҳӣ ва рекреатсионӣ чунин равишҳо мавҷуданд: рекреатсионӣ-географӣ, геоэкологӣ, маркетингӣ, кадастрӣ, геомәълумотӣ, кластерии марбут ба низомии экологӣ.

ҲСР ҳамчун макони сайёҳон хизмат мекунад, онҳо инчунин сарҳадҳои маъмури доранд, ки ин мафҳумро аз истилоҳи «макони сайёҳӣ»-и дар Ғарб қабулшуда фарқ мекунад.

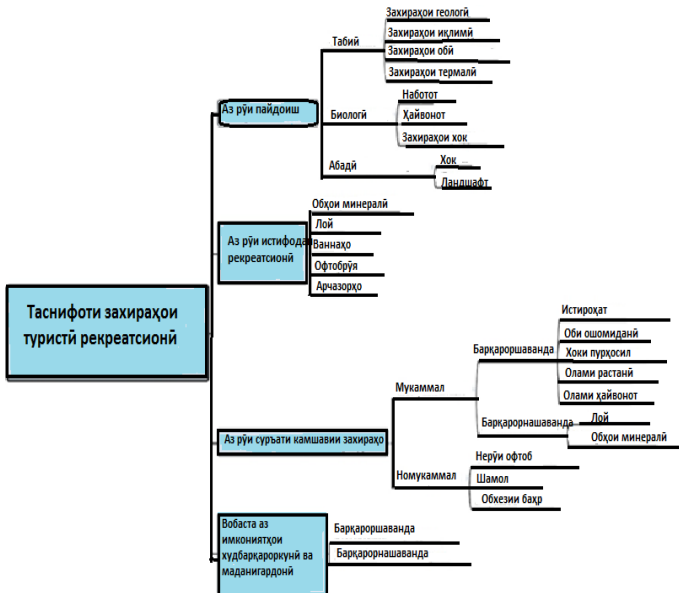
Минтақаи сайёҳӣ ва рекреатсионии Фарғона аз нуқтаи назари географӣ дар қисми ғарбии водии Фарғона, дар ҳудуди ҚТ, минтақаи табиӣ Фарғона ҳудуди вилоятҳои Қуромаи Туркистонро ташкил мекунад, воқеъ мебошад. Аз нуқтаи назари маъмури ба МСР Фарғона ноҳияҳои Шимоли Тоҷикистон дохил мешаванд.

**Ҷадвали 1. - Хусусиятҳои захираҳои туристӣ ва рекреатсионӣ
(таҳияи муаллиф).**

Захираҳо	Усули баҳодихӣ	Тасниф
Табий-иклимӣ	Картографӣ	Баҳодихии шароити ландшафт, нишон додани мувофиқати унсурҳои ландшафт, тағйирёбии баландӣ ва ғайра
	Оморӣ	Ба ҳисобгирии захираҳо ва объектҳо
	Биологӣ-тиббӣ	Ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои иқлими мувофиқ (коэффитсиенти гидротермӣ, индекси вазнинӣ ва ғ.)
	Эстетикӣ	Баҳодихии дараҷаи таъсири эмотсионалӣ ба шахс (масалан, баҳодихӣ аз рӯи ҳол барои манзараи зебо)
	Технологӣ	Баҳодихии имкониятҳои рушди муҳандисӣ ва сохтмони минтақаҳо
	Экологӣ	Мушоҳидаи ифлосшавии муҳити зист, таъсири манфии корхонаҳои саноатӣ
	Иқтисодӣ	Муайян намудани даромад аз истифодаи захираҳо
Таърихӣ-фарҳангӣ	Оморӣ	Баҳисобгирии объектҳо
	Эстетикӣ	Баҳодихии дараҷаи таъсири эмотсионалӣ ба шахс
	Технологӣ	Муайян кардани мутобиқати технологӣ ва бехатарии истифодаи он
	Иқтисодӣ	Муайян кардани фоида аз истифодаи захираҳо
Иҷтимоӣ-иқтисодӣ	Оморӣ	Баҳисобгирии объектҳо
	Технологӣ	Арзёбии имкониятҳои рушди муҳандисӣ ва сохтмони минтақаҳо
	Иқтисодӣ	Муайян намудани фоида аз истифодаи захираҳо

Расми 1 - Таснифоти иқтидори туристӣ-рекреатсионии ҳудудӣ (таҳияи муаллиф).

Расми 2 - Таснифи захираҳои табиӣ туристӣ ва рекреатсионӣ. (таҳияи муаллиф).

Дар минтакаи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар Фарғона зиёда аз 150 ҳудудҳои истироҳатӣ мавҷуд аст, ки бо назардошти шароити табиӣ ва иқлимӣ ва мавзёҳои таърихӣ фарҳангии худ метавонанд ҳамчун минтақаҳои истироҳатӣ сайёҳӣ истифода шаванд.

Дар таҳқиқоти қорӣ мо ҳашт ноҳияро ба минтакаи сайёҳӣ ва рекреатсионии Фарғона тааллуқ додаем:

1. Воҳаи Хучанд – маркази сайёҳӣ, масоҳат 285 км², аҳоли 181600 нафар;

2. Ҳудуди сайёҳӣ-рекреатсионии (ҲСР) Истравшан, масоҳат 134 км², аҳоли 252 ҳазор нафар;

3. ҲСР ҳавзаи Шаҳристон, масоҳат 1140 км², аҳоли 43 ҳазору 700 нафар;

4. ҲСР воҳаи Исфара, масоҳат 832 км², аҳоли 274 ҳазор нафар;

5. ҲСР воҳаи Конибодом, масоҳат 829 км², аҳоли 211 ҳазор нафар;

6. ҲСР лойдармонии Оксукон, масоҳат 8,9 ҳазор км², аҳоли 162 ҳазор нафар;

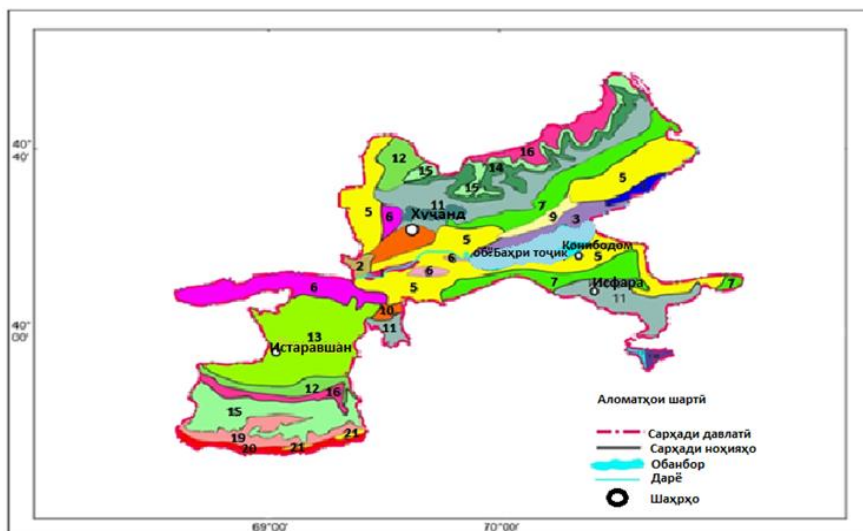
7. ҲСР антропогенӣ обии Сирдарё, масоҳат 2620 км², аҳоли 280 ҳазор нафар;

8. ҲСР – қаторкӯҳҳои Туркистон, масоҳат 6,8 ҳазор км², аҳоли 16,8 ҳазор нафар.

Захираҳои ландшафтии ҳудуди минтакаи сайёҳиву рекреатсионии Фарғона бояд якҷоя баҳо дода шаванд: бароҳати ҳавзаҳо, воҳаҳо, террасаҳо, обанборҳо, ба инобат гирифтани қолибияти (экзотикӣ будан) ҳудудҳои табиӣ ва арзишҳои эстетикӣ омилҳои мавҷуда ё ки ба саломатӣ фойданок ва шифобахши водихо, доманакӯҳҳо, кӯҳҳо (расми 3).

Объектҳои қолиби сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтакаи таҳқиқотӣ: водихо, воҳаҳо, ҳавзаҳо, кӯҳҳо, захираҳои обӣ-иқлимӣ хусусияти қазиравӣ ва дорои марказ будан доранд, ки ҳар кадоми онҳо имконияти истифодаи рекреатсиониро доранд.[5] Онҳо дар ташкили ҳудудии навъҳо ва намудҳои ФСР бевосита таъсири зиёди мустақилона расонида, барои сайёҳон ва рекреантҳо қолибияти муайяне доранд.

Гуруҳи махсуси объектҳои рекреатсиониро сарчашмаҳои обҳои маъданӣ, обанборҳо, қаторкӯҳҳо, мероси таърихӣ фарҳангии халқ ташкил медиҳанд, ки бо ташкили ҳудудии рушди сайёҳӣ ва рекреатсия макони қалби сайёҳон мебошанд.

Расми 3 – Ландшафтҳои табиёӣ сайёҳии Тоҷикистони Шимолӣ.

Шарҳ	Тавзеҳ
1	Алафҳои ботлоқие, ки дар обанбари сатҳаш на он қадар баланди об сабзиданд.
2	Алафи паст ва блюграс - раҳи дарахтони бисёрсолаи ксерофитӣ дар террасаи пролювиалӣ-аллювиалӣ, ки хокҷояшон хокитарранг мебошанд. 320-600 м.
3	Алафҳои биёбонҳои (хокӣ ё регие, ки дар ҳамвориҳо ва террасаҳои каме ҷудошудаи пуштаҳо рӯйдаанд). Хокҷояшон хокитарранг мебошанд. Қисми зиёди территория барои кишти зироатҳои обёрӣ мувофиқ аст.
4	Биёбонҳои Карабарҷковӣ ва Сарзанак, ки дар даштҳои нишебии доманаи кӯҳҳо ҷойгиршуда, хокҷояшон шӯр, қисман хокитарранганд.
5	Антропогенӣ, ки дар ҳамвориҳои аллювиалӣ ва пролювиалӣ-аллювиалии бетағйир, суст ва миёна тақсим шудааст. Шаҳрҳо, шаҳрак, заминҳои киштуқорӣ.
6	Ландшафти биёбонии ҳамвориҳои ёндамаи зерини нишебии кӯҳӣ. Хокаш шӯр ва қисман хокитарро тира аст ва ҳамчун заминҳои оби хоҷагии қишлоқ истифода намудан мумкин аст.

7	Ландшафти биёбонии полинӣ бо полини суғдиён ва маҳиншона-кардашудаи ҳамвориҳои ёндамаи пастхамӣ. Хокаш тираҳои равшан ва махсус. Эҳтимолияти азхудкунӣ дорад ва ҳамчун сарчашмаи об, заминҳои қорамии обӣ истифода бурдан мумкин аст.
8	Ландшафти антропогении сатҳи пастхамии ҳамвориҳои аллювиалӣ, пролювиалию аллювиалӣ, террасаҳои маҷроии дарёҳо. Наботот -перийник афзалият дорад. Хокаш тираҳои махсус ва сиёҳ буда, эҳтимолияти кишти обӣ, лалмӣ мавҷуд аст. Шаҳрҳо, шаҳраку деҳаҳо. Киштзори ботлоқ ва ниҳолҳои субтропикӣ.
9	Санғҳо дар нишебиҳои гуногунранганд. Наботот камбарг буда, буттаҳои хурдбарг ва аксаран хордор бартарӣ доранд. Заминҳои ибтидоӣ буда, пурра аз худ карда нашудаанд, аз гач бой мебошанд.
10	Шибляки чангалзорҳои ксерофитӣ дар нишебиҳои каме баланд, теппа ва нишебии кӯҳҳо ҷойгиранд. Хокҳои тира, хокистарранг ва равшани хос доранд.
Чангали дашти пасткӯҳӣ-миёнакӯҳӣ (900-3000 м)	
11	Шибляки чангалзорҳои ксерофитӣ дар нишебиҳои каме баланд, теппа ва нишебии кӯҳҳо ҷойгиранд. Хокҳои тира, хокистарранг ва равшани хос доранд.
12	Дар доманакӯҳҳо (900-1500 м - макроэкспозитсияи чанубӣ) ва дар нишебиҳои релефҳои теппаҳо (макроэкспозитсияи шимолӣ 1500-1700 м) доманакӯҳҳо, ки заминҳояшон тираҳо буда, барои зироатҳои лалмӣ ва обӣ истифода бурдан мумкин аст.
13	Ландшафти антропогении сатҳи пастхамии ҳамвориҳои аллювиалӣ, пролювиалию аллювиалӣ, террасаҳои маҷроии дарёҳо, конус виноси наздикӯҳӣ. Шаҳрҳо, шаҳраку деҳаҳо. Хокаш тира, сиёҳи махсус.
14	Ландшафти ксерофитии дар нишебиҳои ноҳамвор, теппаҳои нишебиҳои кӯҳӣ, плантатсияҳои омехта ҷойгир буда (1500-1700 м), ки хокаш хокистарранг аст, дорои чарогоҳҳо, манбаъҳои ҷубу тахта ва ашёи хоми дорувор.
15	Арчазорҳо дар ивазшавии пайваста мебошанд.
16	Манзараи антропогениро дар болои террасаҳои ҳамвориҳои дарёҳо мушоҳида кардан мумкин аст. Набототи биёбон, ки дар он зироатҳои субтропикӣ кишт карда мешаванд вале зироатҳои лалмӣ имконпазиранд.

17	Ландшафти антропогении қисмати миёнакӯҳӣ, ки дар қисмати ҳамвори нишебиҳо, террасаҳои водиҳои кӯҳӣ ҷойгиранд. Хокхояшон сангдори дорчинранг ва доричинии равшананд.
18	Ландшафти бешазори арча (2000-3000 м), ки бо тақсмоти нобаробар дар хокҳои бешазори арчавӣ, доғҳои типчаки даштӣ дар хокҳои даштӣ ва эфемерҳо, резасангҳои ёнаҳои дорӣ нишебии миёна рӯйида. Макони ҳезум ва растаниҳои шифобахш.
Манзараҳои баланд, минтақаҳои субалпӣ ва алпӣ	
19	Ландшафти алафҳои хордор (3000-3500 м) дар нишебиҳои хушки сангдор, дар қисмати поёнии баланди кӯҳ, чарогоҳ ба назар мерасанд, ки ҳангоми маҳдуд намудани майдони алафҳои хордор чарогоҳи хуб шуда метавонанд.
20	Ландшафти баландкӯҳи алпӣ (аз 3500-4100 м). Қисми бисёри территорияро сангҳои фурӯрехта ва сангҳои азимҷусса ташкил медиҳад. Растаниҳо дар зинаҳои гуногуни шаклگیرӣ қарор доранд. Ҳамчун чарогоҳи тобистонаи мушкилистифодабаранда ба ҳисоб меравад.
21	Майдонҳои барфу пирахҳо давомнок нестанд, ноҳамворанд. Наботот ва хок нест.

Бояд гуфт, ки аз нуқтаи назари илмӣ-методӣ иқтидори захиравии рушди ҳудудии сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионӣ дар микёси рушди минтақавӣ дар шароити қисми кӯҳистону водии Тоҷикистон бо мақсади рушди намудҳои ҳудудҳо ва ташкили қисми рекреатсия суст омӯхта шудааст [6-М].

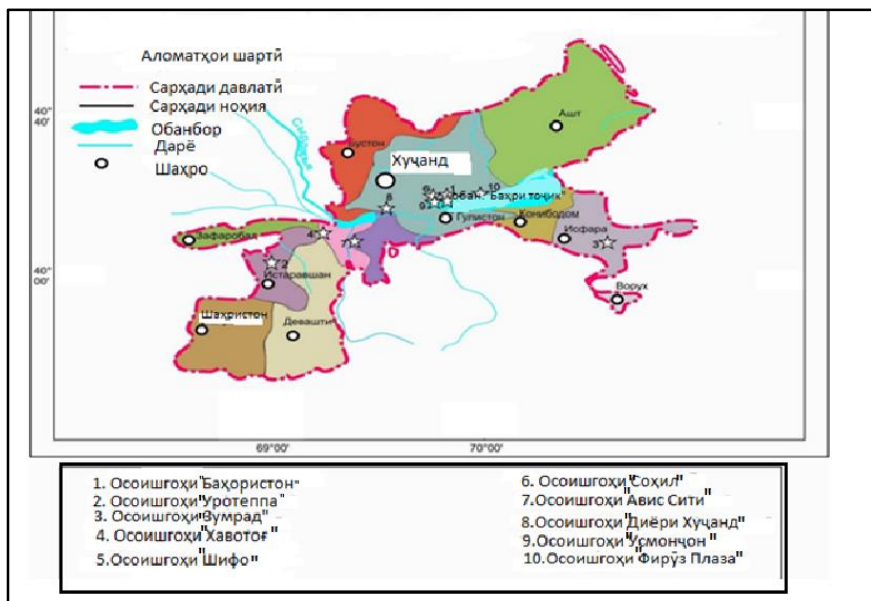
Барои ташкили амалии ҳудудӣ мо хусусиятҳои функционалии тамоми намудҳои мачмааҳои сайёҳиву рекреатсионии ҳудудиро ошкор мекунем, гарчанде ки онҳо дар низоми хоҷагии халқи минтақаи Фарғона суст инкишоф ёфтаанд, иқтидори захиравии онҳо бори аввал барои ташкили ҳудудии ин соҳа мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Боби дуюм ба «Хусусиятҳои географии баҳодиҳии иқтидори захиравӣ ва ташкили навъҳои минтақаҳои туристии рекреатсионӣ», ҷанбаи назариявӣ ва амалии омӯзиши захираҳои табиии сайёҳӣ ва рекреатсионӣ, фарҳангӣ, таърихӣ, сайёҳии рекреатсионӣ, инчунин иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва инчунин ба захираҳои иқтисодии минтақаи туристии рекреатсионии Фарғонаи ҚТ бахшида шудааст.

Захираҳои табиии туристӣ ва рекреатсионӣ (ЗТТР) яке аз асосҳои рушди туризм мебошанд. Вазифаи асосии ЗТТР истифодаи онҳо барои барқарор кардани қувваи ҷисмонӣ ва рӯҳии шахс нигаронида шудааст.

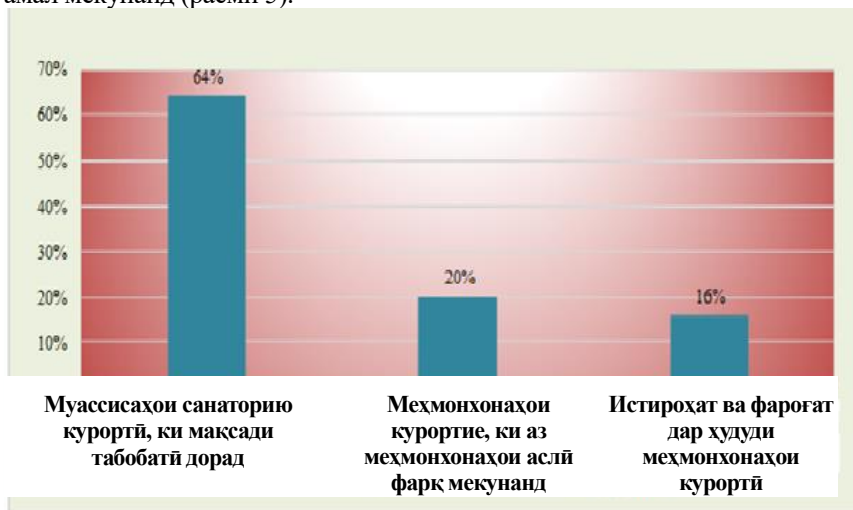
МТР-и Фарғона маҷмӯи кулаи шароити мусоиди иқлимӣ мебошад, ки барои рушди сайёҳӣ ва истироҳат заруранд. МТР-и Фарғона як минтақаи мувофиқ ба ҳисоб меравад, ки дорои ландшафтҳои бузурги воҳаи антропогенӣ аст. Дар минтақаи баррасишаванда хусусияти геосистемаҳои кӯҳӣ нисбат ба дигар минтақаҳои туристӣ рекреатсионӣ камтар ба назар мерасад. Релефи минтақаи таҳқиқшаванда хусусияти эрозиявӣ дошта нишебиҳояш нисбатан мулоим буда, барои ташкили ҳудуди намудҳои кӯҳӣ- туризми варзишӣ ва геотуризм мавқеи мусоидро ишғол менамояд. МТР-и Фарғона мероси чандинасраи таърихӣ фарҳангӣ, фарҳанги қадима, хусусиятҳои зиндагии рӯзмарра, маданияти соҳтмони манзил, қобилияти парвариши ҳосили баланди ғалладона, меваю сабзавотро дар минтақаҳои хурди кӯҳӣ муттаҳид мекунад. МТР-и Фарғона дорои унсурҳои зиёди меҳнатӣ, инфрасохторӣ, молиявӣ ва сармоягузори захираҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ барои ташкил, таҳия ва татбиқи ФФТ мебошад.

Ташкили нав ва васеъ намудани имкониятҳои захираҳои мавҷуда (расми 4).

Расми 4 - Ҷойгиршавии муассисаҳои солимгардонӣ ва марказҳои фароғатӣ дар минтақаи Фарғонаи ҚТ. (таҳияи муаллиф).

Дар муассисаҳои номбаршудаи солимгардонии минтақаи омӯзиш аксар вақт онҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои солимгардонӣ ва табобатӣ амал мекунанд (расми 5).

Расми 5 - Сохтори хизматрасонии муассисаҳои фароғатӣ дар ҳудуди минтақаи туристӣ. (таҳияи муаллиф).

1. Хизматрасонии табобатӣ ва беҳбудии саломатӣ - 64%. Ҳама гуна истироҳати истироҳаткунандагон дар муассисаи санаторию курортӣ мақсадҳои солимгардонӣ-табобатӣ дорад ва вобаста ба таносуби фаъолияти табобатӣ дар ин ҷо се намуди фаъолиятро ҷудо кардан мумкин аст.

- барқароршавӣ (иқлим, истироҳат, таъсири маънавӣ ва ҷисмонӣ);
- табобат ҳамчун ҳамроҳӣ, на ҳамчун ҳадафи асосӣ;
- муолиҷа аз рӯи тавсияи духтур - муолиҷаи доруворӣ, ғизоӣ-табобатӣ.

2. Хизматрасонии манзил - 20%. Дар ҳар як санатория дар минтақаи таҳлилшаванда «биноҳои хоб» дохил мешаванд, ки дар шароити ҳозира ба талаботҳои меҳмонхонаҳои курортӣ, ки аз меҳмонхонаҳои муқарраӣ фарқ мекунанд, ҷавоб намерасанд. Меҳмонхонаҳои курортӣ бояд хусусиятҳои худро барои истироҳат ва фароғат дошта бошанд ва тавачҷӯҳи зиёду сатҳи баланди хизматро талаб мекунанд.

Қариб 80 фоизи муассисаҳои сайёҳӣ ва санаторию курортӣ минтақаи тадқиқшуда ба таъмир ва азнавсозӣ ниёз доранд, кормандони хизматрасонӣ дар соҳаи хизматрасонӣ малакаи касбии зарурӣ надоранд.

3. Хизматрасони истироҳат - 16%. Дар ҳамаи муассисаҳои озоиш-гоҳио курортии зонаи водии Фарғона ҳамагӣ 16 % аз худ шудаасту халос.

Ба 10 мавзёҳои захираҳои рекреатсионӣ қисми ғарбии водии Фарғона дохил мешавад: захираҳои ростхатгаи шакли дарёи Сир ва обанбори Баҳри тоҷик, захираҳои майдонии- кӯли Оксуқон (ноҳияи Ашт), сарчашмаи оби шифобахши Ҳавотоғ дар 35 км қисми шимолу ғарбии шаҳри Хучанд, маҷмааи қасри Панҷшанбе дар шаҳри Хучанд.

МТР-и Фарғона, ки дар заминаи вилояти Суғди ҚТ арзи ҳастӣ мекунад, қодир аст, ки иқтидори худро дар ин намуди фаъолияти иқтисодӣ ба таври назаррас васеъ намояд.

Дар натиҷаи тадқиқот мо аз ҷиҳати табиӣ-таърихӣ, фарҳангӣ ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ-иқтисодӣ таракқикарда будаи минтақаи ғарбии Фарғонаро муайян намудем ва ба ҳулосае омадем, ки заифтарин қисмҳои МТР инҳо мебошанд:

- нокифоя будани омӯзиши мақсадноки иқтидори захиравӣ барои ташкили самараноки ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар ҳавзаҳои ҷудогона, воҳаҳо, қисматҳои соҳили рост ва чап, ҳудуди минтақаҳои кӯҳӣ [6-М];

- сарфи назар аз аҳамияти иҷтимоӣ иқтисодии рушди устувори ҳудудии сайёҳӣ, занҷир барои рушди комплексӣ ва даврии зерсоҳаҳои туризм ҳанӯз пурра омӯхта нашудааст: захираҳои табиӣ → ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ → захираҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ → корхонаҳои хурди фароғатӣ, ёдгориҳои таърихӣ маданӣ → дастгирии иттилоотӣ → алоқаи нақлиётӣ → тайёр кардани кадрҳо барои идоракунии туризм → муассисаҳои ҳифзи табиат ва муҳити зист мушоҳида мешавад;

- иқтидори пасти кадрӣ таҳассус, зербахшҳои сусти инфрасохторӣ; барои баргараф кардани ин монета ҷораҳои амалӣ андешидан лозим аст;

- ба ин муносибат ҳар як корхонаи саноатӣ ва рекреатсионӣ бояд нақши аниқ барои ба даст овардани натиҷаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ бо истифода аз тадбирҳои нави дар маҳалҳо кор карда баромадшудаи шароити минтақаи кӯҳсору водии Фарғонаро дошта бошад;

- дар минтақаи соҳили рости Баҳри тоҷик ва қисми шимолии минтақа, ки дар он ҷо иқтидори табиӣ (кӯҳҳои Қурама, кӯҳҳои Муғул ва қаторкӯҳҳои Туркистон) барои ташкили территориявӣ мавҷуданд, барои омӯختан ва аз худ намудани захираҳои нави туризми мочароӣ ва экологӣ зарур аст;

- барои васеъ ҷалб намудани маҳсулоти маҳаллӣ ба соҳаи сайёҳӣ ва рекреатсия дар бахшҳои саноатӣ ва кишоварзӣ корхонаҳои дорои хусусияти туристӣ ва рекреатсионӣ таъсис дода шаванд, то ки намуди сайёҳии деҳотӣ ва этнотуризм дар чунин ҳудудҳо, ба мисли Истаравшан, Шахристон, Хучанд, Конибодом, Исфара ва Ашт вусъат ёбад, инчунин сохтмони

марказҳои туристӣ, паноҳгоҳҳо, лагерҳои туристӣ, алпинистӣ, хонаҳои истиқоматӣ барои ҷангалбонону моҳидорон, мотелҳо, ташкил додан лозим аст. Тарзи кори онҳо набояд аз ҳудуди муқарраршуда берун бошад (масалан, хусусиятҳои гидрологӣ) (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Арзёбии (масъалаи) хусусиятҳои гидрологии “Баҳри тоҷик” (таҳияи муаллиф)

Нишондиҳандаҳо	Хусусият	Баҳодихӣ бо тарзи ҳолгузорӣ
Паҳноии минтақаи обанбор, м	1-5 м	4
	5-10 м	3
	10-20 м	2
	20-30 м	1
	30-50 м	0
Литологияи хоки поён дар минтақаи камобӣ	хокӣ	4
	шағали	3
	майда	2
	санг	1
	гилий лойолуд	0
Шумораи рӯзҳои тобистон бо ҳарорати миёнаи шабонарӯзии об 18-22°C	80	4
	60-70	3
	50-60	2
	30-50	1
	<30	0
Суръати ҷараён, м/с	0	4
	0-1	3
	1-2	2
	2-3	1
	3	0
Масоҳати растаниҳои соҳилии обӣ, % ба 1 м периметри об	0	4
	10	3
	10-20	2
	20-30	1
	>30	0

Ба фикри мо аз нуктаи назари методӣ аз ҳама мавзеи диққатҷалбкунанда минтақаҳои канори Баҳри тоҷик доранд: об-хушкӣ 4 ҳол (таъсири қавӣ), марғзор-ҷангалзор (сунъӣ) - 3 ҳол (таъсири миёна), доманакӯҳҳо-кӯҳҳо 3 ҳол (таъсири миёна, суст), таъсири бозгардонанда аз тарафи

каторкӯхҳои якхела, дарахтзорҳо дар шакли камарбанди чангалҳои як навъ (муҳофизатӣ) ҳосил мешавад - 2 ҳол; водиҳои чуқури доманакӯҳ - 1 ҳол.

Ин обанбор дар ташкили ҳудудии ҷамъияти туристӣ нақши калон ва мустақил мебозад, ки ҳудудҳои обиро ифода мекунад. Аҳолии водӣ ҳамарӯза ба сифати манбаи оби тоза, озуқаворӣ, роҳи нақлиёт, макони боздид аз ин обанбор истифода мекоранд. Ташкили фаъолияти фароғатӣ ва донишандӯзӣ бо мақсади ободонии маънавӣ ва ҷисмонӣ, обод ва истироҳати аҳолии Тоҷикистон, Ўзбекистон, Қирғизистон ба роҳ монда мешавад.

Дар соҳили “Баҳри тоҷик” санаторияҳо, пансионатҳо, майдонҳои истироҳат дар қад-қад сохил чангалҳои гуногуни мевадиханда ва истироҳатӣ воқеъ гардидаанд. Ҳангоми омӯзиши обанбор мо арзиши маърифатии (гуногунрангӣ, ба қисмҳо тақсим кардан) релефи территорияро бо воҳаҳои ҳамсоя, ҳавзаҳо, даштҳои доманакӯҳ ва нишебҳои каторкӯхҳо, ки аз тарафи каторкӯхҳои Фарғона дар шимолу шарқ ва каторкӯхҳои Курама баста шудаанд, ба назар гирифтаем.

Дар байни каторкӯхҳо дар баландии 300-500 метр водии дарёи Сир воқеъ аст. Дар ду тарафи он даштҳои нишебии доманаи кӯҳҳо баланд мешаванд, ки қисми асосии қаламрави минтақаи туристӣ рекреатсионии Баҳри тоҷикро ташкил медиҳанд. Дар ин ҷо маъданҳои геологӣ ва дигар объектҳои, ки аз ҷиҳати илмӣ-назариявӣ диққатҷалбкунанда аст вучуд дорад.

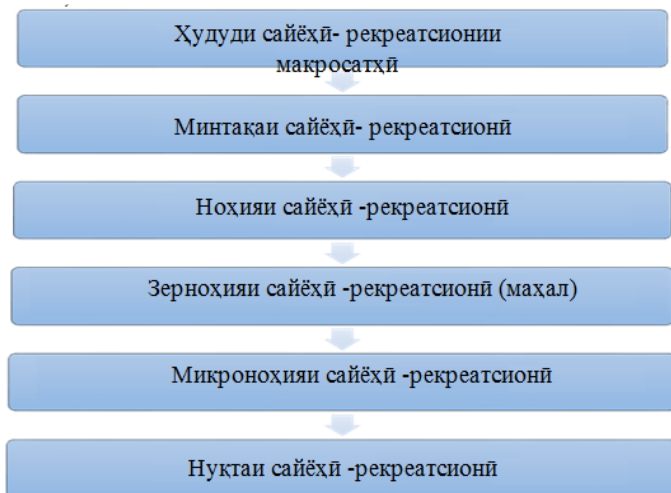
Боби сеюм «Ташаккули ҳудудӣ ва тақмили намудҳои фаъолияти туристӣ рекреатсионӣ ва ноҳиябандии он» унвон дошта ба омӯзиши намудҳои минтақаҳои туристӣ рекреатсионии минтақаи туристӣ рекреатсионии Фарғона, намудҳои фаъолияти туристӣ ва рекреатсионӣ, ки дар ҳудуди онҳо ба амал меоянд, бахшида шудааст ва ноҳиябандии туристӣ рекреатсионии минтақаи туристӣ рекреатсионии Фарғонаро дар бар мегирад.

Дар рисола 6 намуди маҷмӯаҳои фароғатӣ вобаста ба таъиноти функционалӣ ва дараҷаи таҳассусии минтақаҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ ва ҳашт МСФ ҷудо карда шудааст.

Захираҳои туристӣ аз ҷиҳати ҳудудӣ ва иқтисодӣ ҳамчун омилҳои ташкили ҳудудии намудҳо ва навъҳои туризм ва фаъолияти рекреатсионӣ дар МФТ Фарғона баромад мекунанд.

Мо боварӣ дорем, ки намуд ва навъҳои туризм, инчунин захираҳои фаъолияти рекреатсиониро ба ду категория бевоҳита ва бавосита тақсим кардан мумкин аст. Намудҳои асосии ФСФ намудҳои зерини туризм буданд: экологӣ, деҳотӣ (аграрӣ), этнографӣ, солимгардонӣ, варзишӣ ва тичоратӣ. Дар мавзӯҳои тадқиқотӣ ҷойгир кардани объектҳои туристӣ ва мавсимии фаъолияти онҳо қамбудиҳои ҷиддӣ ошкор карда нашудааст. Тибқи маълумоти СУТ, аз соли 2010 инҷониб шумораи сайёҳоне, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон меоянд, мунтазам меафзояд. Дар давраи аз соли 2010

то соли 2019 шумораи сайёҳони хоричӣ ба чумхурӣ беш аз ҳафт маротиба афзуд. Дар асоси қисми назариявии тадқиқоти мазкур, инчунин бо назардошти натиҷаҳои омӯзиши доираи васеи нашрияҳои илмӣ, мо бамаврид мешуморем, ки системаи зерини воҳидҳои таксономии ноҳиябандии рекреатсионӣ барои МТР Фарғона пешниҳод карда шавад (расми 6).

Расми 6 – Низомии воҳидҳои таксономии ноҳиябандии рекреатсионӣ дар ноҳиябандии МСР Фарғона (таҳияи муаллиф).

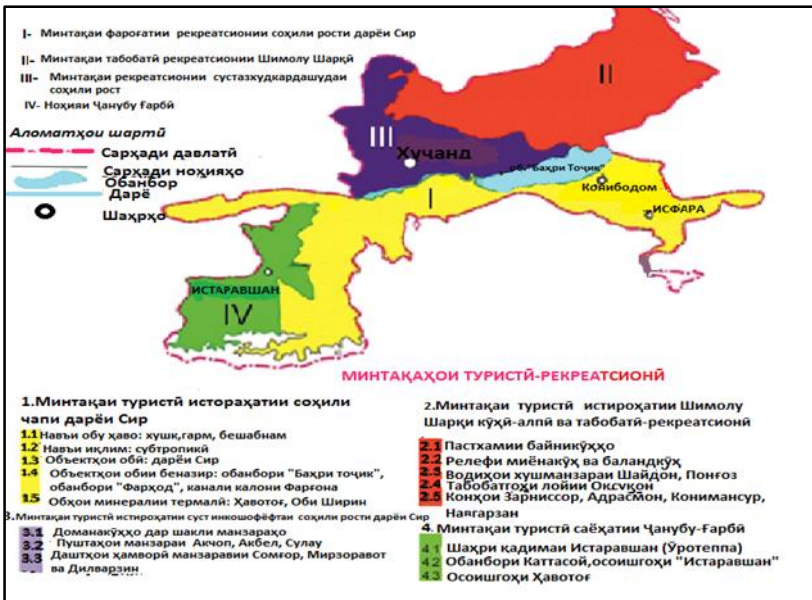
Мо ба минтақаи истироҳатии саёҳатӣ дар сатҳи макро тамоми қаламрави ҚТ-ро ишора мекунем;

- МСР (Ҳисор, Вахш, Кӯлоб, Фарғона ва Зарафшон). МСР Фарғона - худуди васеъ (зиёда аз 12 ҳазор км²), шомили низомҳои маҳаллӣ, воҳавӣ, ба таври хаттӣ мураттабшуда, обӣ, сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар тамоми минтақаҳои маъмурӣ, ки дар қонеъ қардани ниёзҳои рекреатсионии сокинони чумхурӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд ва бо хусусиятҳои умумии шароитҳои асосии табииву фарҳангӣ, таърихӣ ва иқтисодии рушди сайёҳӣ фарқ карда, дорои воҳидҳои худудӣ мебошад.
- Ноҳияи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ - воҳиди худудӣ барои банақшагирии идоракунии сайёҳӣ, ки дар баробари сайёҳӣ, шомили дигар низомҳои яхелаи функционалӣ мебошад: саноатӣ, кишоварзӣ, хочагиҳои хурди рекреатсионӣ, ки фаъолияти корхонаҳои рекреатсиониро таъмин месозанд, ҷудо карда шудааст. Ба ин ҷо минтақаи сайёҳиву рекреатсионии

соҳили чапи Сирдарё, ноҳияи сайёҳӣ-рекреатсионӣ кӯҳӣ – кӯҳнавардии шимолу шарқӣ, ноҳияи сайёҳиву рекреатсионӣ соҳили рост ва ноҳияи сайёҳиву истироҳатии чанубу ғарбӣ дохил мешаванд.

- Зерноҳияи сайёҳӣ-рекреатсионӣ–воҳиди ҳудуди махсусгардонидашуда барои намудҳои алоҳидаи сайёҳӣ, ки ба он истифодаи умумии захираҳои рекреатсионӣ, шабакаи ягонаи идоракунии ва хизматрасонӣ (Зумрад, Ҳавотоғ, Истаравшан, Шаҳристон) хос аст.
- Микроноҳияи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ–худудест, ки дорои заминҳо, корхона ё гурӯҳи корхонаҳои ба ҳам алоқаманд набудаи рекреатсионӣ (масалан, Баҳри тоҷик) мебошад.
- Нуқтаи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ. Солҳои охир дар соҳаи фаъолияти сайёҳиву рекреатсионӣ минтақаи таҳқиқотӣ китъаҳои рекреатсионӣ пайдо шуданд, яъне заминҳое, ки ба хочагиҳо тааллуқ доранд, аз тарафи аъзоёни онҳо барои рекреатсия истифода мешаванд ё ба меҳмонон хизмат мерасонанд.

Самти асосии рушди иқтисодии захиравии минтақаи Фарғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд гузариш ба шакли рушди устувор бошад ва барои ин бояд низоми ба таври миёна инкишофёфтаи намудҳои рекреатсиониро ба сатҳи хуб инкишофёфта расонида шавад (расми 7).

Расми 7 – Иқтидори захиравии ноҳияҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР Фарғона. (таҳияи муаллиф).

Ноҳиябандии сайёҳӣ ва рекреатсионии анҷомдодашуда дар қисмати ғарбии минтақаи Фарғона имкон дод, ки 4 зерноҳия муайян карда шавад: зерноҳияи хуб азхудшудаи сайёҳӣ – рекреатсионии соҳили чапи Сирдарё; зерноҳияи ба таври миёна азхудшудаи кӯҳӣ - кӯҳнавардии сайёҳӣ – рекреатсионии шимолу шарқӣ; зерноҳияи суст азхудшудаи сайёҳӣ – рекреатсионии соҳили рост; зерноҳияи суст азхудшудаи сайёҳӣ – рекреатсионии Ҷанубу ғарбӣ.

Соҳили чапи Сирдарё бо шароитҳои мусоид аз ҳама инкишофёфта буда, асосан водихое, ки барои ҳамаи намудҳои рекреатсионӣ шароити мувофиқ доранд ва миқёси афзоюндаи сайёҳии табобатӣ ва солимгардонӣ доранд, аммо бо беҳтар нашудани назарраси сифат.

Ноҳияи соҳили рост аз ҳама кам инкишофёфта аст. Он хусусиятҳои зеринро дорост: гуногунии ҳудудӣ (ҳам уфуқӣ ва ҳам амудӣ), ки дар баробари ин кам омӯхта шудааст.

Сарфи назар аз он, ки қариб ҳамаи роҳҳои асосии сайёҳӣ бо самтҳои асосии “Роҳи бузурги абрешим” (расми 8) мувофиқат мекунанд, дар ин ҷо сайёҳии нақлиётӣ, пиёдагардӣ ва таърихию фарҳангӣ суст инкишофёфтааст.

Барои паҳншавии васеи фаъолиятҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтақаи мавриди баррасӣ гардида, дастгирии сусти давлатии рушди сайёҳӣ, нокифоя будани ҳаҷми кӯмаки беруна (сармоягузорӣ) ва рушди нобаробари соҳаи сайёҳӣ монё мешаванд.

Дар водии Фарғона шаҳрҳои калонтарин ва қадимаи Осиёи Марказӣ, аз қабали Хучанд, Истаравшан, Исфара ҷойгир буданд, ки Роҳи бузурги абрешим аз он гузашта, Чин, Осиёро бо Аврупо мепайвандид. Гул-гулшукуфии тараққиёти иқтисодӣ ва маданияти ин шаҳрҳо ба давлати Сомониён дохил шудани онҳо алоқаманд буд.

Мавқеи иқтисодӣ-географӣ ва геополитикии қисми ғарбии минтақаи Фарғона дар маркази Осиё боиси азхудкунӣ ва гузаштани шохроҳҳои муҳимтарини Роҳи бузурги абрешим дар қаламрави он гардид, ки дар роҳандозӣ ва дастгирии муносибатҳои тичоратию-иқтисодӣ, маданияту-маънавии Шарқ бо Ғарб, Шимол бо Ҷануб дар таърихи ҳазорсолаи худ аҳамияти калон дошта буд. Роҳи абрешим дар рушд ва ташаккули шаҳрҳои Хучанд, Исфара, Конибодом, Истаравшан, ки аҳолии онҳо бо мақсади хариду муомилоти мол ба ҳудуди шаҳрҳои

Исфара, Ҳисор, Кулоб, Қўрғонтеппа муҳоҷир шудаанд, нақши бузург бозидааст, ки дар ҳавзаи Сирдарё ва Амударё ба вучуд омадааст.

Расми 8 -Роҳи Абрешим, ки аз ҳудуди минтақаи Фарғона дар заминаи каламрави ҶТ мегузаранд.(<http://sayohikhatlon.tj>)

Мавқеи мусоиди иқтисодӣ ва географии минтақаи ғарбии водии Фарғона Роҳи бузурги абрешим барои барқарор ва нигоҳ доштани робитаҳои тиҷоратии иқтисодӣ ва маънавия фарҳангии байни кишварҳои - Чин, Ҳиндустон, Афғонистон, Қазоқистон, Русия ва кишварҳои Аврупо замина гузошт. Дар натиҷа илму адаб, зиндагии аҳолии Суғд инкишоф ёфта, миқдори зиёди ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ нигоҳ дошта шудаанд, ки танҳо дар шаҳри Хучанд 144 масҷид ва 4 мадраса мавҷуд аст. Дар «Таърихи халқи тоҷик» қайд карда мешавад, ки суғдиён дар савдо бо Хитой дар тамоми Осиёи Миёна саҳми пешбаранда гузоштаанд. Дар ин қисмати «Роҳи бузурги абрешим» забони суғдӣ забони асосии тиҷорат муомилоти тиҷоратӣ ва муошират ба ҳисоб мерафт, ки дар Осиёи Миёна дар роҳи корвони бисёре аз суғдиён пайдо шудани сокиншавии аҳоли гувоҳӣ медиҳад. Шаҳри Хучанд, ки дар даромадгоҳи водии Фарғона, дар муҳимтарин роҳҳои тиҷоратӣ ҷойгир аст, дар тӯли таърихи худ яке аз калонтарин марказҳои тиҷоративу иқтисодии Осиёи Марказӣ будааст. Дар соҳаи фаъолият маҳалҳои ба объектҳои меҳнат гардондашуда, номҳои кўҳнаи онҳо, ки то

хол дар байни мардум мавҷуданд, аз аҳамияти пештараи таърихи чандинасраи хунармандӣ шаҳодат медиҳад. Пиллакаш-ресандагии абрешим, заргарон-заргар, сангбурон-сангмайдакунон, кунгураҳон-истеҳсолкунандагони зангулаҳои корвон, дегарон-бофандаҳо ва ғайра. Хунармандони ашӯи зиёди хунароҳои мардумиро истеҳсол карданд, ки дар Руссия, Туркия, Эрон, Чин, ва Чопон ёфт мешавад.

Шаҳри Хучанд, ки дар натиҷаи ҳучуми қабिलाҳои гуногуни кӯчманчиҳо хароб шуда буд, ва акнун ба маркази калони аз ҷиҳати иқтисодӣ тараққикарда табдил ёфт, ки дар зироаткорӣ, хунармандӣ ва ғайра рушд ёфтааст.

IV. ХУЛОСА

1. Фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ барои ҚТ дорои хусусияти гуногуни релефи кӯҳӣ - ландшафтӣ як самти нави илмии ташкили ҳудудии намудҳои сайёҳӣ буда, қариб бо тамоми фазои зисти тоҷикони мо алоқаманд аст [1-М].

Таҳлили фазоии фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар шароити минтақа нишон дод, ки ҳудуди нисбатан хурд бо масоҳати тақрибан 12 ҳазор км² дар қисми шимолу шарқӣ бо кӯҳҳо фаро гирифта шуда, қисми ҷудонашавандаи ландшафтҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ мебошад. Қисмати ғарбии минтақаи сайёҳиву рекреатсионии Фарғона нисбат ба дигар минтақаҳои сайёҳиву рекреатсионии ҷумҳурӣ дорои захираҳои табиӣ иқлимӣ, таърихию фарҳангӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии рекреатсионӣ хеле бой мебошад [4-М].

2. Дар рафти таҳқиқот маълум шуд, ки МСР Фарғона қаламрави асосии сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар ҚТ ба ҳисоб меравад, зеро дар соли 2019 аз ин минтақа (вилояти Суғд) нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ беш аз 450 ҳазор нафар шаҳрвандони хориҷӣ дидан кардаанд.

Махсусан, барои ташкили ҳудудии сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар қисми ғарбии минтақаи Фарғона, ки он аз биёбонҳо ва даштҳои ҳамсоя бо низомҳои қаторкӯҳҳои Ҳисору Олой, ки аз водиҳо баланд (то 3,5 км) воқеъ гардида душворгузар аст ва барои кӯҳнавардон қулай буда, садде, ки ҳудудии ҷумҳуриро ба ду қисм шимол ва ҷануб тақсим мекунад.

3. Муайян карда шуд, ки хусусияти кӯҳии релеф дар минтақаи тадқиқотӣ нисбат ба дигар ноҳияҳои ҷумҳурӣ камтар ба назар мерасад. Қисми асосии минтақаи Фарғонаро даштҳо ишғол мекунанд, ки бо хусусиятҳои табиӣ географӣ ва сайёҳиву рекреатсионӣ аз минтақаҳои ҷанубу шарқи ҚТ хеле фарқ мекунанд.

4. Мавқеи географӣ омилҳои асосии ташаккули шароити иқлимии минтақаи таҳқиқотӣ мебошад. Муқаррар карда шудааст, ки дар қисми ғарбии минтақаи иқлими субтропикӣ хушки Фарғона, ки боришоти кам,

тобистони гарм ва зимистони муътадил дорад, барои ташкили ҳудудии бисёр навъҳо ва намудҳои гуногуни сайёҳӣ ва фэъолияти рекреатсионӣ шароити мусоид мавҷуд аст. Ба ин ҳарорати миёнаи солони тақрибан 14° С, миқдори солони боришот 155 мм, ки 50%-и он ба моҳҳои ноябр ва март рост меояд, мусоидат мекунад [6-М].

Таҳлили шароити иқлимии минтақаи Фарғона дар обҳои «Баҳри тоҷик» нишон медиҳад, ки басомади зиёди вазиши шамоли саҳт барои истироҳат дар об монеа мешавад: дар солҳои 2001-2018 то 75 рӯз дар як сол бо суръати шамоли зиёд аз 15 м/с мушоҳида мешуд.

Дар асоси ин, дар аксари минтақаҳои таҳқиқотӣ (ба ғайр аз ҳавзаҳои Истаравшан, Исфара ва Шаҳристон) иқлими намнок мавҷуд аст, ки ба рушди рекреатсионӣ дар акваномҳо ва ҳудудҳои даштӣ таъсир мерасонад [6-М].

Тибқи мушоҳидаҳои визуалии рисола дар қитъаҳои ҳамвории минтақаи таҳқиқотӣ (солҳои 2010-2018) қабати барфи устувор мавҷуд нест.

Миқдори боришоти солони дар ҳамворӣ аз 100 мм дар қисми шарқии минтақаи таҳқиқотӣ то 200-250 мм дар қисми ғарбӣ, нишебии шимолии Туркистон ва нишебии ҷанубии қаторкӯҳҳои Курама махсусан хушк аст. Дар ғарби минтақаи Фарғона, дар баромади гулуи водии Фарғона шамолҳои саҳти маҳаллӣ (Урсатиевӣ) ба қайд гирифта мешуданд, ки аксар вақт дар минтақаҳо дар давоми якчанд рӯз мевазанд [6-М].

Дар маҷмӯъ, дар муқоиса бо дигар қаламравҳои ҷумҳурии минтақаи таҳқиқотӣ дорои захираҳои дурнамоии (преспективӣ) табино иқлимӣ барои рушди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ- солимгардонӣ мебошад, ки ин имкон медиҳад талаботи рекреатсиякунандагон дар Тоҷикистон ва давлатҳои ҳамсоя қонеъ карда шавад.

5. Муайян карда шудааст, ки бо истифодаи оқилонаи иқтидори захиравии обанбори Баҳри тоҷик, воҳаи Исфара, Исфара-Тангии-Ворух, нишебиҳои шимолии қаторкӯҳҳои Туркистон (ҳавзаи Шаҳристон), чашмаҳои гарми Ҳавотоғ, лойи муолиҷавии кӯли Оқсуқон, лойдармониҳои фэъолияти Хучанд шумораи осоишгоҳҳо, хонаҳои рекреатсионӣ, урдугоҳҳои сайёҳӣ ва муассисаҳои гуногуни рекреатсиониро хеле зиёд карда, онҳоро тамоми сол гузарондан мумкин аст. Он гоҳ шумораи сайёҳон ва истироҳаткунандагонро сола ба 1,5 миллион нафар расонад, дар давоми сол қариб 20 ҳазор нафарро бо кор таъмин кардан мумкин аст.

Тибқи таърифи муҳаққик, ҳудуди рушди устувори сайёҳӣ ва рекреатсионӣ бештар аз шароити табино иқлимӣ ва заминаи таърихӣ вобаста аст. Воҳаҳои алоҳида (Хучанд, Исфара, Конибодом ва Дашти Гурусна); ҳавзаҳои Истаравшан ва Шаҳристон хусусияти мураккаби маҳаллисозӣ доранд, онҳо нисбат ба водихо ва минтақаҳои даштии минтақаи таҳқиқшаванда доираи васеътари хизматрасониҳои рекреатсионӣ доранд.

6. Дар чараёни омӯзиш ва таҳлил маълум шуд, ки мафҳуми “кор”, “истироҳат”, “мохидорӣ” ва “шикор” ҳамчун намудҳои фаъолияти рекреатсионӣ дар қаламрави Тоҷикистон дар ҳудуди минтақаи таҳсил ба муносибати ба вучуд омадани синфи коргар дар уезди Хучанд, аз соли 1868 (дар Истаравшан, Хучанд, Конибодом), ҳангоми ба империяи Русия ҳамроҳ шудани он ва ба вучуд омадани аввалин корхонаҳои саноатӣ, сохтмони роҳи оҳан, мактабҳо ва меҳмонхонаҳо оғоз ёфт.

7. Ташкили ҳудудии ФСР дар минтақа хусусияти маълуми гуногунрангӣ дорад, ки бо сабаби фарқиятҳои воҳай, ҳавзай, кӯҳӣ, обӣ ва дигар фарқиятҳои захираҳои табиӣ минтақа ба вучуд омадаанд. Базаи моддию техникаи сайёҳӣ дар қитъаҳои соҳили рост ва чапи минтақаи Фарғона дар қисмати арз ва баландӣ нобаробар тақсим шудааст.

8. Дар чараёни омӯзиш ва таҳлили маводҳои ҷамъоваришуда мо хусусиятҳои муҳимтарини захираҳои ҳудудии қисми ғарбии минтақаи сайёҳиву рекреатсионии Фарғона: ҳаҷми захираҳо, масоҳат, мавқеи географии онҳо, имконияти истифодаи онҳо, ғайримутаҳаррикии ҳудудии аксари намудҳои захираҳо, қолибият, имконияти истифодаи чандқарата, дастрасии нақлиёт ва иттилоотро муайян сохтем.

Инчунин, дурнамои рушди МСР Фарғонаро, бахусус дар партави «Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030», ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидааст» қайд кардан зарур аст.

Ба рушди сайёҳӣ дар минтақаи мавриди назар як қатор тадбирҳои мусоидат карда метавонанд, ки аз ҷониби роҳбарияти кишвар барои рушди тамоми соҳа андешида шудаанд. Мушаххас кардани онҳо барои махсус МСР-и Фарғона имкон медиҳад, ки афзоиши назарраси саноат дар минтақаи мавриди баррасӣ ба даст ояд.

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Пойгоҳи моддию техникаи ноҳияҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ бояд таҷдид шавад, бозсозии иншооти мавҷудаи сайёҳӣ ва рекреатсионии марказҳои сайёҳии Истаравшан, Шаҳристон, Конибодом ва Исфара низ зарур аст. Самти афзалиятноки фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтақаи таҳқиқотӣ бояд аз кӯшишҳо барои тавсеаи ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ бо кишварҳои, ки дар қад-қади “Роҳи бузурги абрешим” ҷойгиранд, иборат бошанд, дар он вақт иқтисодии захиравӣ ва гардиши сайёҳии он метавонад 15-20% афзоиш ёбад, барои ин таҳияи барномаи мақсаднок оид ба ташкил ва инкишофи «Ҷазои ягонаи сайёҳӣ дар “Роҳи бузурги абрешим”-ро тартиб додан зарур аст.

2. Намоёндагони саноати сайёҳии кишвар барои ворид шудан ба бозорҳои нав дар калонтарин намоишгоҳҳои бузургтарини тижоратӣ ва ҳунармандӣ, ки дар бисёре аз кишварҳои хориҷӣ баргузор шуданд,

ширкат карданд. Муаррифии мушаххаси имкониятҳои МСР-и Фарғона дар ин намоишгоҳҳо метавонад захираҳо ва иқтидори сайёҳии минтақаро ба дӯстдорони сайёҳӣ таълиқ кунад.

3. Бо мақсади боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва ҳавасмандгардонии соҳибкорони хориҷӣ, ки ба иқтисодиёти Тоҷикистон беш аз 1 миллион доллари амрикоӣ сармоягузорӣ мекунанд, равониди бисёрқаратаи панҷсола ва барои ҳаракати ҳамватанони зодаи Тоҷикистон равониди бисёрқаратаи сесола дода мешавад.

Чорӣ намудани речаи равониди электронӣ ва бидуни равонид бо 12 кишвари ҷаҳон чорӣ намудани низоми содакардашудаи равонид, бо 126 кишвар бекор кардани бақайдгирии дохилии сайёҳон имкон медиҳад, ки онҳо ва дигар шахрвандони хориҷӣ ба тариқи онлайн мурочиат кунанд ба сомонии www.evisa.tj, бидуни мурочиат ба консулгарии Тоҷикистон равониди электронӣ гиранду ба кишвари мо оянд. Аз моҳи январ соли 2022 речаи бидуни равонид бо 52 кишвари ҷаҳон ба кор шурӯъ намудааст.

То соли 2025 МСР -и Фарғона имкони қабул кардани 1 миллион сайёҳонро ба даст меорад.

4. Стратегияи рушди сайёҳӣ дар ҚТ барои давраи то соли 2030 барои минтақаи таҳқиқшаванда мақсадҳо, вазифаҳо ва самтҳои афзалиятноки рушди соҳаи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар давраи кӯтоҳ ва миёнамӯҳлатро муайян менамояд.

Мо самарайи иқтисодии ҳуҷҷатҳои қабулшударо барои МСР-и Фарғона дар самти чорӣ намудани имтиёзҳои андоз ва гумрукӣ, озод кардани ширкатҳои сайёҳӣ аз андози даромад дар панҷ соли аввали фаъолият, инчунин аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда, бочҳои гумрукӣ, аз воридоти техника ва таҷҳизоту масолеҳ барои сохтмони иншоотҳои сайёҳӣ баррасӣ мекунем.

Номгӯии иншоотҳои сайёҳӣ:

- меҳмонхонаҳо,
- осоишгоҳҳо,
- марказҳои сайёҳии маҷмаавӣ,
- мотелҳо,
- боғҳои фарҳангии рекреатсионӣ,
- инфрасохтори моҳидорӣ ва шикор,
- марказҳои истеҳсолии ҳунароҳои мардумӣ,
- тарабхонаҳо бо бренди байналмилалӣ,
- марказҳои таълимии кӯҳнавардӣ,
- маҷмааҳои лижаронӣ–сайёҳӣ ва ғайра.

Умуман, ҳамаи захираҳои сайёҳиву рекреатсионӣ ва иқтидори МСР Фарғонаро ташкил медиҳанд.

5. Бо истифода аз тадбирҳои андешидаи Ҳукумати ҚТ дар минтақаи мавриди баррасишуда самтҳои ояндадори рушди соҳаи сайёҳӣ ва рекреатсионӣ инҳо ба шумор мераванд:

- саёҳати кӯҳӣ;
- кӯҳнавардӣ;
- шикор;
- сайёҳии табобатӣ-солимгардонӣ;
- сайёҳии таърихӣ ва фарҳангӣ;
- сайёҳии экологӣ;
- сайёҳии расмӣ;
- сайёҳии саёҳатӣ;

Қариб ҳамаи ин самтҳо аз ҷониби мо дар доираи ин таҳқиқот баррасӣ карда шуданд ва барои рушди минбаъдаи худ дар ҳудуди МСР Фарғона заминаи асосии худро доранд.

6. Самти алоҳидаро метавон сайёҳии кишоварзӣ номид, ки рушди он дар партави санадҳои стратегияи қабулшуда як равиши нав ва ояндадори рушди минбаъда буда, заминаҳои хуб дорад. Нуктаи муҳим дар ин самт шояд он бошад, ки ин навъи сайёҳӣ тамоми шароитро дорад, то ба як манбаи муҳими шуғл ва даромади соҳибкорон ва хонаводаҳои деҳот табдил ёбад. Нуктаҳои асосие, ки метавонанд ба рушд дар ин самт таъсир расонанд, меҳмоннавозӣ ва дигар хусусиятҳои хоси миллий, аз қабили фарҳанг, табиати хуб ва ғайра мебошанд.

Муқаррароти дар «Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030» муайян гардида метавон як роҳи амалишавии рушди соҳаи сайёҳӣ номид, ки тибқи он дар ноҳияҳои кӯҳии кишвар шабакаи роҳҳои кабелӣ ва монорелсҳо таҳия шудааст, ки барои тезонидани тараққиёти корхонаҳои саноатӣ истихроҷ ва сайёҳӣ мусоидат мекунад.

7. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои рушди устувори самти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР Фарғонаи ҚТ бояд ба як қатор нуктаҳои муҳим тавачҷуҳ зоҳир карда шавад.

Якум, тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳои соҳибхисос барои соҳаи сайёҳӣ. Қобили зикр аст, ки дар кишвар донишгоҳҳои ҳастанд, ки барои соҳаи сайёҳӣ самтҳои касбии омодакунии мутахассисонро доранд. Аммо аксар вақт онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ пурра мутобиқат намеkunанд ва хатмкунандагон низ аксаран, дорои салоҳиятҳои зарурӣ, малакаҳои касбӣ, сатҳи зарурии донишҷӯ забонҳои дониши фарҳангу санъати миллий, технологияҳои муосир, хизматрасонӣ дар соҳаи сайёҳӣ нестанд.

Аз ҷониби дигар, ин аз нав тайёр кардани кадрҳои мавҷудаи соҳаи баррасишаванда ва гузарондани машварату семинарҳо барои ба даст овардани салоҳияти зарурӣ дар соҳаи сайёҳӣ барои шахсоне мебошад, ки

хочагиҳои шахсӣ ё хонахоро ҳамчун иншооти сайёҳӣ истифода мебаранд.

Инчунин дар ин бахш таҳияи барномаҳои омӯзиши фосилавӣ оид ба сайёҳиро метавон қайд кард, ки имкон медиҳад ба намояндагони бахши хусусӣ ва кормандони давлатӣ таҷрибаи фосилавӣ андӯхта шавад.

Дуҷум, истифодаи пурраи имтиёзҳо, ки барои ҷалби сармояи хориҷӣ ва дохилӣ, рушди инфрасохтор ва хатсайрҳои сайёҳӣ пешбинӣ шудаанд.

Сеюм, заминаи қонунгузорӣ ва меъриии ҳуқуқии соҳаи сайёҳиро бо назардошти хусусиятҳо ва хислатҳои маҳаллӣ, ки дар асоси таҷрибаи ҷаҳонӣ тақмил додан зарур аст.

Чорум, стандартҳои илман асосёфтаи сифат, қоидаҳои санитарии гигиенӣ ва экологии барои иншоотҳои сайёҳӣ, аттракционҳо, меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо, воситаҳои нақлиёт, фурудгоҳҳо, қатораҳо, истгоҳҳои автобусхоро таҳия кардан лозим аст. Ин метавонад қорӣ намудани низоми ҷойгиркуниро таъмин созад, ки ба сайёҳон имкон медиҳад, дар бораи сатҳи интизорбудаи сифат тасаввуроти умумӣ пайдо кунанд, нишони сифати минтақаҳои сайёҳӣ ва рекреатсионии Фарғонаро барои дигар хизматрасониҳои сайёҳӣ таҳия намояд.

Панҷум, бо мақсади назорат, идора ва тақмили фаъолияти сайёҳӣ дар МСР-и Фарғона бояд системаи ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот, омори сайёҳӣ, инчунин дониш дар бораи рафтори муштариёро тақмил дод. Дар рафти таҳқиқоти қорӣ мо ба сатҳи хеле пасти ҷамъоварӣ ва таъмини маълумот дар ин соҳа дучор шудем.

8. Аксари кишварҳо ҳоло ҷамъоварии самарабахши маълумот, оморасозии омор ва системаҳои ҷамъоварии маълумоти ибтидоиро барои арзёбии самараноки маҳсулоти худ дар муқобили интизориҳои қорӣ ва ояндаи муштариёро доранд. Ин нуқта дар идораи омори миллии амалан вучуд надорад.

Дар робита бо ин, пешниҳод карда мешавад, ки саъю кӯшиш барои таҳияи методология ва таҳкими иқтисодии кишвар барои гузаронидани таҳқиқот оид ба сифати хизматрасонӣ ба мизочон ва тарҳи хароҷоти сегментҳои сайёҳӣ, инчунин барои таҳия ва татбиқи ҳисобҳои моҳворавии сайёҳӣ, барои андозагирӣ ва татбиқи таъсири сиёсат ва стратегияҳои сайёҳиро ба иқтисодиёти миллии назорат кунанд.

Ҳамаи ин саволҳо метавонанд барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ ҳам дар соҳаи илмӣ ва ҳам дар соҳаҳои алоқаманд мавзӯҳои алоҳида бошанд.

Феҳристи интишороти илмӣи довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

Мақолаҳои, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

- [1-М]. Диловаров Р. **Хочаева, А.Х.** Мавзӯҳои рекреатсионии Тоҷикистон ва тадқиқоти он / Р. Диловаров А. Хочаева, // Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ – Хучанд, - 2013. - № 1 (24). – С. 121-124.
- [2-М]. **Ходжаева, А.Х.** Некоторые пути развития сельского туризма в Таджикистане / А.Х. Ходжаева // Учёные записки ХГУ. Серия естественных и экономических наук – Худжанд. – 2014. - № 4 (31). - С. 107-110.
- [3-М]. **Хочаева, А.Х.**, Исмоилова Д.А., Роҳҳои омӯзиши захираҳои сайёҳии даркунӣ дар вилояти Суғд / Хочаева, А.Х., Исмоилова Д.А// Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ – Хучанд. – 2014. - № 1 (28). – С. 102-106.
- [4-М]. **Ходжаева, А.Х.** Вопросы развития туризма и рекреации / А.Х. Ходжаева // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. – Душанбе. – 2015. - № 2/1 (157). - С. 252-256.
- [5-М]. **Хочаева, А.Х.** Захираҳои рекреатсионии кӯлҳои табиӣи вилояти Суғд / А.Х. Хочаева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе. – 2016. - № 2 (4). - С. 75-78.
- [6-М]. **Ходжаева, А.Х.** Проблемы формирования туристско-рекреационных хозяйств Согдийской зоны / А.Х. Ходжаева // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе. – 2018. - № 11. – С. 70-74.

Мақолаҳои илмӣ, ки дар дигар нашрияҳо ҷоп гардидаанд:

- [7-М]. **Хочаева, А.Х.** Назаре ба амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 4 (23) / А.Х. Хочаева. – Хучанд, 2012. – С. 136-143.
- [8-М]. **Хочаева, А.Х.** Сухане чанд роҷеъ ба Искандаркӯл / Чопи дар китоби «Чавонон ва илми муосир» / А.Х. Хочаева. - Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 416-418.
- [9-М]. Хочибоев, Ҳ. **А.Хочаева** Гармшавии глобалии иқлим ва аҳамияти озуқаворӣ / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 2 (85) / Ҳ. Хочибоев, А. Хочаева. – Хучанд, 2012. – С. 135-144.

- [10-М]. **Хочаева, А.Х.** Муинова З.М Олуцагелос чист? / Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ № 4 (27)/А.Х. Хочаева, З.М. Муинова. – Хучанд, 2013. – С. 87-91.
- [11-М]. **Хочаева, А.Х.** Гармшавии глобалии иқлим ва таъсири он ба амнияти озукаворӣ / Маҷаллаи назариявӣ-илмӣю истеҳсолии “Кишоварз” № 4 (60) / А.Х. Хочаева. - Хучанд, 2013. – С. 86-87.
- [12-М]. **Хочаева, А.Х.** Дурнамои рушди туризм дар кӯҳистони Зарафшон / А.Х. Хочаева // Паёми Донишкада маҳзани илм. - 2019. № 1-2 саҳ 85-89.
- [13-М]. Охунова, С.А., З.М. Муинова., **А.Х. Хочаева** Методикаи таълими география: Китоби дарси / С.А. Охунова, З.М. Муинова, А.Х. Хочаева. – Хучанд: Нури маърифат, 2019. – 232 с.
- [14-М]. **Ходжаева А.Х.**, Муинова, З.М., Путешествие супругов Федченко в Среднюю Азию / З.М. Муинова, **А.Х. Ходжаева**, С.А. Охунова / Международная научная конференция «Вклад Российской науки в изучение уникального историко-культурного и природного богатства Таджикистана», посвящённой 200-летию российского востоковедения. – Оренбург – Худжанд, 2019. – С. 194-199.
- [15-М]. Диловаров Р., **Ходжаева, А.Х.** Влияние водно-климатических ресурсов на территориальную организацию туризма и рекреационной деятельности / Диловаров Р., А.Х. Ходжаева // Научно-теоретическая конференция «Гидроклиматические факторы использования водных ресурсов Центральной Азии». - Худжанд, 2020.–С. 130-133.
- [16-М]. **Хочаева А.Х** Муинова З.М., Тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба захираҳои оби Тоҷикистон / Маҷаллаи конференсияи илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ бахшида ба «Даҳсолаи байналмиллалӣ амал об барои рушди устувор 2018-2028» Хучанд, 2018 саҳ190-195
- [17-М]. Р.Диловаров, **А.Х Ходжаева** Туристско-рекреационное районирование западной части Ферганской зоны республики Таджикистан. / Р.Диловаров, А.Х Ходжаева// Географическое пространство: сбалансированное развитие природы и общества.- Челябинск 2021- стр 156-162
- [18-М]. **Ходжаева А.Х.**, Муинова З.М., Туристско-рекреационные территории Ферганской зоны / Маҷаллаи конференсияи илмӣ-амалии дар мавзӯи “Самтҳои рушди илмҳои табиатшиносӣ: мушкилот ва дурнамои он дар Осиёи Марказӣ” Хучанд, Нури маърифат 2022. С-193-203
- [19-М]. **Хочаева, А.Х.** Таъсири нерӯи барқ дар ташкили ҳудуди истеҳсолот / А.Х. Хочаева // Маҷаллаи конференсияи Ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалии

дар мавзӯи “НБО-Роғун кафолати Истиклолияти энергетикии Тоҷикистон”.-Хучанд, 2022.–С.6-9.

- [20-М]. **Ходжаева, А.Х.** Муинова З.М. Цели и задачи рекреационной деятельности и пути их решения в пределах Ферганской зоны Республики Таджикистан / А.Х. Ходжаева, З.М. Муинова // Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE.–Алматы, Казахстан, 2022.с 202-209.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Ходжаевой Азизахон Хакимовны на тему: «Ресурсный потенциал Ферганской туристско-рекреационной зоны Республики Таджикистан и вопросы территориальной организации туристско-рекреационной деятельности», представленной на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 25.00.24 –Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география.

Ключевые слова: Ферганская долина, ресурсный потенциал, туристско-рекреационные ресурсы, территориальный комплекс, рекреационное картирование.

Объектом исследования является туризм и рекреация в Республике Таджикистан, на предмет туристско-рекреационных ресурсов и потенциала Ферганской туристско-рекреационной зоны (ТРЗ), географически занимающей западную часть Ферганской долины, а административно Согдийскую область Республики Таджикистан.

Целью диссертационного исследования является изучение, анализ и обобщение туристско-рекреационного потенциала разнородных территорий Ферганской туристско-рекреационной зоны для предложения типов, специализации и районирования туристско-рекреационной деятельности.

Задачи исследования: 1. Изучение теоретических и методологических подходов и существующих методик экономико-географического анализа проблем территориального формирования и функционирования территориальных в целом и региональных туристско-рекреационных систем, в частности, западной части Ферганской зоны, как географической основы Ферганской ТРЗ РТ; 2. Рассмотрение основ содержания территориальной организации туризма и рекреационного хозяйства Ферганской туристско-рекреационной зоны; 3. Анализ природных туристско-рекреационных ресурсов Ферганской туристско-рекреационной зоны Республики Таджикистан; 4. Исследование культурно-исторических рекреационно-туристических ресурсов Ферганской туристско-рекреационной зоны Республики Таджикистан; 5. Рассмотрение социально-экономических ресурсов как факторов развития туристско-рекреационной деятельности Ферганской туристско-рекреационной зоны; 6. Определение типов туристско-рекреационных территорий Ферганской ТРЗ; 7. Анализ типов туристско-рекреационной деятельности Ферганской туристско-рекреационной зоны; 8. Проведение туристско-рекреационного районирования Ферганской ТРЗ.

Результаты исследования могут служить основой для возможной оптимизации местными органами власти рекреационного природопользования территорий слабо развитых в рекреационном отношении районов; могут быть использованы при разработке стратегий и программ развития туризма и рекреационной деятельности в Согдийской области.

Практические рекомендации. Реализация результатов исследования заключается в том, что в целом диссертационная работа может иметь большое научно-практическое значение, научно-справочный и методологический характер для территориального совершенствования туристско-рекреационной деятельности в республике.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Хоҷаева Азизахон Ҳақимовна дар мавзӯи: «Иқтидори захиравии минтақаи сайёҳию рекреатсионии Фарғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва масъалаҳои ташкили ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ -рекреатсионӣ», ки барои дарёфти унвони илмии номзади илмҳои география аз рӯи ихтисоси 25.00.24 - Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ пешниҳод гардидааст.

Вожаҳои калидӣ: водии Фарғона, иқтидори захиравӣ, захираҳои сайёҳӣ-рекреатсионӣ, маҷмааи ҳудудӣ, харитасозии рекреатсионӣ.

Объекти таҳқиқот: сайёҳӣ ва рекреатсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи захираҳои сайёҳӣ-рекреатсионӣ ва иқтидори минтақаи сайёҳӣ-рекреатсионии Фарғона (МСР), ки аз нуқтаи назари географӣ қисмати ғарбии водии Фарғона ва аз ҷиҳати маъмурий вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистонро ишғол намудааст, мебошад.

Мақсади рисолаи таҳқиқотӣ аз омӯзиш, таҳлил ва ҷамъбасти маълумотҳои оиди иқтидори сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар минтақаҳои гуногунтабиати минтақаи сайёҳӣ-рекреатсионии Фарғона барои пешниҳоди намудҳо, ихтисос додан ва ба минтақаҳо ҷудо кардани фаъолияти сайёҳӣ ва рекреатсионӣ мебошад.

Ҳадафҳои таҳқиқот: 1. Омӯзиши равишҳои назариявӣ ва методологии усулҳои мавҷудаи таҳлили иқтисодӣ - географияи мушкilotҳои ташаккули ҳудудӣ ва фаъолияти низомҳои ҳудудӣ дар кулл ва минтақавии сайёҳию рекреатсионӣ, дар ҷузъ, дар қисми ғарбии минтақаи Фарғона, ҳамчун асоси географияи МСР Фарғонаи ҶТ; 2. Асосҳо, мазмуни ташкили ҳудудии сайёҳӣ ва хоҷагии рекреатсионии минтақаи сайёҳию рекреатсионии Фарғона дида баромада мешаванд; 3. Таҳлили захираҳои табиӣ сайёҳӣ ва рекреатсионии минтақаи сайёҳию рекреатсионии Фарғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешаванд; 4. Захираҳои фарҳангӣ – таърихӣ ва сайёҳӣ - рекреатсионии минтақаи сайёҳию рекреатсионии Фарғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ карда мешавад; 5. Захираҳои иҷтимоию иқтисодӣ ҳамчун омилҳои рушди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР Фарғона баррасӣ карда мешавад; 6. Навъҳои минтақаҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ дар МСР Фарғона муайян карда мешавад; 7. Намудҳои фаъолияти сайёҳию рекреатсионӣ дар минтақаи сайёҳию рекреатсионии Фарғона таҳлил карда мешавад; 8. МСР Фарғона ба ноҳияҳои сайёҳӣ ва рекреатсионӣ тақсимбандӣ мегардад.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд чун асос барои оптимизатсияи имконпазирӣ баҳрабардории рекреатсионӣ аз табиат дар минтақаҳои аз ҷиҳати рекреатсия суст инкишофёфта аз тарафи мақомоти маҳаллии давлатӣ истифода шаванд; метавонанд дар таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи сайёҳӣ ва фаъолияти рекреатсионӣ дар вилояти Суғд истифода шаванд.

Тавсияҳои амалӣ. Амалигардонии натиҷаҳои таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар умум диссертатсия дорои аҳамияти калони илмӣ-амалӣ буда, ҳамчунин шомили хусусиятҳои илмӣ ва маълумоту ахбордиҳӣ ва методологӣ барои тақмилдиҳии ҳудудии фаъолияти сайёҳӣ-рекреатсионӣ дар ҷумҳурий буда метавонад.

ANNOTATION

of the dissertation abstract of Khodjaeva Azizakhon Khakimovna on the topic: “Resource potential of the Fergana tourist and recreational zone of the Republic of Tajikistan and issues of territorial organization of tourist and recreational activities”, submitted for the degree of candidate of geographical sciences in the specialty 25.00.24 - Economic, social, political and recreational geography.

Key words: Ferghana Valley, resource potential, tourist and recreational resources, territorial complex, recreational mapping.

The object of the study is tourism and recreation in the Republic of Tajikistan, in terms of tourist and recreational resources and the potential of the Fergana tourist and recreational zone (TRZ), geographically occupying the western part of the Fergana Valley, and administratively the Sughd region of the Republic of Tajikistan.

The purpose of the dissertation research is to study, analyze and generalize the tourist and recreational potential of the heterogeneous territories of the Fergana tourist and recreational zone to propose types, specialization and zoning of tourist and recreational activities.

Research objectives: 1. Study of theoretical and methodological approaches and existing methods of economic and geographical analysis of the problems of territorial formation and functioning of territorial in general and regional tourist and recreational systems, in particular, the western part of the Fergana zone, as the geographical basis of the Fergana TRZ RT; 2. Consideration of the basics of the content of the territorial organization of tourism and recreational economy of the Fergana tourist and recreational zone; 3. Analysis of natural tourist and recreational resources of the Fergana tourist and recreational zone of the Republic of Tajikistan; 4. Research of cultural and historical recreational and tourist resources of the Fergana tourist and recreational zone of the Republic of Tajikistan; 5. Consideration of socio-economic resources as factors in the development of tourist and recreational activities in the Fergana tourist and recreational zone; 6. Determination of the types of tourist and recreational areas of the Ferghana TRZ; 7. Analysis of the types of tourist and recreational activities of the Fergana tourist and recreational zone; 8. Carrying out tourist and recreational zoning of the Ferghana TRZ.

The results of the study can serve as a basis for the possible optimization by local authorities of recreational nature management of territories of areas that are poorly developed in terms of recreation; can be used in the development of strategies and programs for the development of tourism and recreational activities in the Sughd region. Practical recommendations.

The implementation of the results of the study lies in the fact that, in general, the dissertation work can be of great scientific and practical importance, scientific, reference and methodological in nature for the territorial improvement of tourist and recreational activities in the republic.

Подписано в печать 07.02.2023. Формат 60x84^{1/16}.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman.
Усл. печ. л. 4,25. Тираж 100 экз. Заказ № 44.

ООО “ЭР-граф”.
734036, г. Душанбе, ул. Р. Набиева, 218.
Тел.: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com